

MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA

Miért elégedetlenek annyira a magyarok az életükkel?

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők mikroszintű összehasonlító elemzése magyar és osztrák adatokon

Az ország fejlettségi szintjéhez képest a magyarok kirívóan elégedetlenek az életükkel. Eközben Ausztria, mellyel sok a kulturális és történelmi hasonlóság, az elégedettségi listák élmezőnyéhez tartozik. Magyar és osztrák háztartási szintű adatokon becslve a szubjektív jóllétet meghatározó tényezők hatását, megállapítottuk, hogy a magyarok szubjektív jóllétét leginkább a rossz egészségi állapot rontja. Magyarországon a szakmunkásvégzettség egyáltalán nem növeli a szubjektív jóllétet, csak a felsőfokú végzettségnek van markáns hatása. Ausztriában viszont már a szakmunkásvégzettség is növeli az elégedettséget. Ott erősebb a pár-, a rokoni és a baráti kapcsolatok ilyen irányú hatása is. A munkanélküliség a jövedelemhatáson túl is rontja a szubjektív jóllétet, és ez a hatás, Ausztriával ellentétben, továbbterjed a családtagokra. Ennek oka lehet az, hogy meginoghat a lakhatás biztonsága, ami Ausztriában részben a nagyobb bérlakásszektor miatt nem következik be. A magyar vállalkozók átlagosnál nagyobb elégedettsége nagy valószínűséggel az eltitkolt jövedelem következménye.*

Journal of Economic Literature (JEL) kód: I31, I14, C25, D60, O57.

A nemzetközi összevetések egyértelműen azt mutatják, hogy a magyarok különösen elégedetlenek az életükkel. Az egyik legfrissebb nagyméretű összehasonlító elemzés, az egyes országok általános boldogságát vizsgáló 2013. évi World Happiness Report adatai szerint Magyarország az étellel való elégedetlenség tekintetében 156 ország közül a 110. helyen található (*Helliwell–Layard–Sachs [2013]*). Számos, sokkal szegényebb ország is jócskán megelőz minket. Európában csupán Bulgária, Macedónia és a kaukázusi országok állnak mögöttünk. Más felmérések is hasonló helyzetet mutatnak. A szomszédos Ausztria, mellyel számos kulturális és történelmi hasonlóság köt minket össze, a lista 8. helyén áll. Pusztán a két ország közötti életszínvonalbeli különbség egyáltalán nem indokol ekkora eltérést.

* A kutatás a Foglalkoztatottság, egészségi állapot és szubjektív jóllét című OTKA K-76867. számú pályázat pénzügyi támogatásával valósult meg. Köszönettel tartozunk *Cseres-Gergely Zsombornak*, *Lackó Máriának* és a cikktervezet névtelen lektorának értékes megjegyzéseikért, hasznos javaslataikért.

Az említett kötet szerzői nem csupán sorba rendezték az országokat, hanem *makro- adatok* alapján számszerűsítették az étellel való elégedettséget befolyásoló tényezőket, amelyekre az irodalom ismertetése során még kitérünk. Tanulmányunkban *mikro- szintű* összehasonlítással kíséreljük meg Magyarország és Ausztria között a szubjektív jóllét terén mutatkozó nagy különbség okait, pontosabban azok egy részét azonosítani. Célunk a magyar elégedetlenség okainak vizsgálata, erre koncentrálunk, ezért nem bocsátkozunk mélyebben az osztrák sajátosságok feltárásába.

Az elemzést az EU–SILC háztartási adatfelvétel¹ 2006. évi hulláma alapján végezzük el, mivel erről az évről vannak összehasonlítható adataink. Az egységes szerkezeten túl az EU–SILC nagy előnye számos, a szubjektív jólléttel is foglalkozó adatfelvétellel szemben, hogy részletes és alapos információkat tartalmaz a háztartások összetételéről, jövedelméről, életkörülményeiről.

A 2006 körüli időszakban Magyarország lényegében hasonlóan állt az azonos módszertannal készült rangsorban, a mostaninál valamivel nagyobb átlagos értékkel 135 országból a 77. helyet foglalta el (lásd *Helliwell–Layard–Sachs* [2012]). Nem probléma tehát, hogy jelen pillanatban nem állnak rendelkezésünkre frissebb mikro- adatok, mivel nem átmeneti jelenségről van szó. Nem a felületi okokat kutatjuk, hanem a mélyebb összefüggéseket: milyen módon függ a szubjektív jóllét a családi körülményektől, az aktivitástól, az egészségi állapottól, a jövedelemtől, a társadalmi kapcsolatoktól és számos más tényezőtől.

Nem csupán, sőt nem is elsősorban az elégedettségi szintek önmagában vett különbsége érdekel bennünket, mert ebben minden bizonnyal kulturális különbségek is szerepet játszanak: mennyire tűnik dicsekvésnek egy adott kultúrában azt mondani, hogy *nagyon elégedett vagyok az életemmel*, vagy fordítva, illetlen panaszkodásnak, hogy *nagyon elégedetlen vagyok*. Minket elsősorban a szubjektív jólléttel befolyásoló tényezők közötti szerkezeti eltérések érdekelnek.

A tanulmány a szokásos módon irodalmi áttekintéssel indul. A szubjektív jóllét kutatásának hatalmas az irodalma, amit lehetetlen röviden összefoglalni, ezért az irodalom ismertetése során célorientált módon azt tekintjük át, hogy az egyes változóktól milyen jellegű hatás várható. Ezt az adatok és az alkalmazott módszertan ismertetése követi.

A tartalmi elemzés az étellel való elégedettséget magyarázó logisztikus modellek becslésére épül. Külön-külön és egyben is becsüljük a két ország szubjektív jóllétét, lehetővé téve egyrészt az egyes tényezők marginális hatásának összehasonlítását, másrészt annak vizsgálatát, hogy mennyit sikerült a különbségből megmagyarázni. Az eredmények könnyebb értelmezhetősége érdekében a cikk főszövegében lévő táblázatok a marginális hatásokat és nem közvetlenül a becsült együtthatókat mutatják be.

Néhány fontos változó csak a magyar esetben áll rendelkezésünkre, ezért a komparatív vizsgálatot kiegészítjük egy kismértékben bővített magyar modellel is, és

¹ Az Európai Unió jövedelmekre és életkörülményekre vonatkozó statisztikái (*European Union Statistics on Income and Living Conditions EU–SILC*), részletes leírás itt található http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/microdata/eu_silc.

egy kiegészítő elemzéshez felhasználjuk az EU–SILC 2006–2007. évi magyar panel adatállományát.

Megállapításaink társadalmpolitikai következtetések levonására is alkalmas adnak, ezért az összegzés során erre a szempontra különös figyelmet fordítunk: lehet-e tenni valamit annak érdekében, hogy elégedettebbek legyünk. A tanulmányt a becslésekhez használt változókat leíró statisztikákat és a becsült együttthatókat bemutató *Függelék* zárja.

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők

A boldogság és az étellel való elégedettség, bár gyakran tekintik őket rokon értelmű kifejezéseknek, egymáshoz kapcsolódó, de korántsem egybeeső fogalmak (lásd például *Scitovsky* [1990]). Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, jelezzük, hogy mi az étellel való elégedettséget vizsgáljuk, a szubjektív jóllét kifejezést pedig ennek szinonimájaként használjuk. Az étellel való elégedettséget többnyire a következő kérdéssel mérik: „Mindent egybevetve, jelenleg mennyire elégedett vagy elégedetlen az élete alakulásával?” A válaszokat a kérdezettek vagy 0-tól 10-ig terjedő skálán adhatják meg, vagy megfogalmazott lehetőségek közül választhatnak, például: nagyon elégedett, meglehetősen elégedett, elégedett is meg nem is, meglehetősen elégedetlen, nagyon elégedetlen. Az általunk használt magyar adatállomány kérdőívében is ez a változat szerepelt.

Széles nemzetközi és időbeli összehasonlításra is alkalmas, a világ országainak szubjektív jóllét adatait tartalmazza a *World Value Surveys*, illetve Európára vonatkozóan az *Eurobarometer* és a *European Social Survey* (ESS). A bevezetésben már említett *Helliwell–Layard–Sachs* [2012], [2013] kötetek a *Gallup World Poll*² adataira épülnek és az OECD egységes módszertanán alapulnak (lásd *OECD* [2011], [2013a], [2013b]).

A World Happiness Report makromodellje a szubjektív jóllétet hat tényezővel magyarázza: egy főre jutó GDP, az egészségben eltöltött várható élettartam, azok aránya, akik baj esetén számíthatnak valaki támogatására, a korrupció elterjedtségéről alkotott átlagos vélemény, a nagylelkűség jelenléte a társadalomban, amit az adományozás gyakoriságával mérnek, valamint a döntési szabadság önértékelés alapján mért szintje. Az első két tényező kivételével a többi egy, a Gallup által készített egységes szerkezetű adatfelvételből származik. Ők 0-tól 10-ig terjedő skálát alkalmaztak, a magyar átlagérték 4,78 volt, 0,3-del rosszabb, mint 2006 körül. Az első helyezett Dánia átlagértéke 7,69, Ausztriáé 7,37.

Magyarország Kelet-Közép-Európán belül is le van maradva, a térség átlaga 5,43. A legmagasabb elégedettségi szintet a térségben Csehország érte el 6,29-es értékkel. A régió átlagértékét leginkább a korrupció húzza le, amit itt érzékelnek a leginkább

² World Value Surveys: <http://www.worldvaluessurvey.org/>; Eurobarometer: <http://www.gesis.org/en/eurobarometer/>, European Social Survey: <http://www.europeansocialsurvey.org/>; Gallup World Poll: <http://www.gallup.com/strategicconsulting/en-us/worldpoll.aspx>.

elterjedtnek, jobban, mint Latin-Amerikában. Sajnos, a mi adatállományunkban erre vonatkozóan nincs információ.

Az étellel való elégedettséget befolyásoló tényezők irodalmát lehetetlen röviden áttekinteni. Átfogó képet ad a témáról például *Dolan–Peasgood–White* [2008] vagy *Frey–Stutzer* [2002]. Ennek a cikknek néhány fontosabb kérdéskörére vonatkozóan tartalmaz irodalmi áttekintést *Kapitány* [2009]. Ezért most csak néhány csomópontot emelünk ki, az átmeneti gazdaságokkal – értelemszerűen elsősorban Magyarországgal – foglalkozó elemzésekre koncentrálva. A figyelem elsősorban közvetlenül a rendszerváltozás utáni időszak vizsgálatára irányult.

Hayo–Seifert [2003] nyolc átmeneti országban a család anyagi helyzetével, *Hayo* [2007] pedig hét országban az étellel való elégedettséget vizsgálta logisztikus modellel, az előbbi esetben az 1991 és 1995 közötti időszakban, az utóbbi esetben pedig csak 1991-re vonatkozóan. Mindkét elemzés tartalmazta Magyarországot és a leíró statisztikák esetében referenciapontként Ausztriát (Ausztria nem szerepelt a modellben). Az átmeneti országok többségében 1991-ben az anyagi helyzettel és az étellel való elégedettség kapcsolata erősebb volt, mint Ausztriában. Az anyagi helyzettel való elégedettség tekintetében összességében Magyarország állt a legrosszabbul.

Az étellel való elégedettség esetében 1991-ben Magyarország még nemcsak Bulgáriánál, hanem Lengyelországnál és Romániánál is jobb helyzetben volt. *Hayo* [2007] modelljében a munkanélküliség bizonyult a szubjektív jóllétet leginkább csökkentő tényezőnek. Pozitív hatása volt a jövedelemnek, a házasság státusnak, az egyetemi végzettségnek, az intenzív vallásgyakorlásnak és a kistelepülésen élésnek. A szubjektív jóllét az életkor függvényében *U* alakú görbét írt le, 40 év körüli minimumhellyel.

Az átmeneti országok esetében a különböző országokban élők háztartási jövedelmeinek összehasonlítását könnyen értelmezhetővé tette, hogy az országok között nem voltak jelentősek a jövedelmi különbségek. Egy magyar–osztrák összehasonlítás kapcsán azonban felvetődik a jelentős jövedelemkülönbség kérdése. *Easterlin* [1974] úttörő tanulmánya óta széles körben vizsgált probléma a *jövedelemnek az elégedettségre gyakorolt hatása*. Vitatott ugyanis, hogy az országok közötti összevetésben a magasabb fejlettségi szint együtt jár-e a nagyobb szubjektív jólléttel. Abban teljes az egyetértés, hogy egy adott országon belül a relatív jövedelmi különbségek egyértelműen hatnak a szubjektív jóllétre. Alacsonyabb jövedelem mellett az elégedettség viszonylag gyorsan emelkedik a jövedelem függvényében, majd a jövedelem növekedésével ez a hatás lassul. A problémakör széles körű áttekintését adja például *Di Tella–MacCulloch* [2006], *Layard–Mayraz–Nickell* [2008].

Miközben az átmeneti országokban mért szubjektív jóllét tartósan és jelentősen elmarad a fejlett piacgazdaságokétól, a jövedelem hatása az elégedettségre az átmeneti országokban az erősebb (lásd *Clark–Frijters–Shields* [2008], *Deaton* [2008], *Frijters–Haisken–DeNew–Shields* [2004], *Guriev–Zhuravskaya* [2009]). *Lelkes* [2006a] kimutatta, hogy a vallásos emberek viszonylag elégedettebbek az életükkel, esetükben a jövedelemnek kisebb a szubjektív jóllétre gyakorolt hatása. (Sajnos, a mi adatállományunkban nincsenek vallásosságra vonatkozó információk.)

Sanfey–Teksoz [2007] és *Easterlin* [2009] tanulmányának fő kérdése szintén a jövedelem hatása az elégedettségre a társadalmi átmenet körülményei között. Megállá-

pítják, hogy a kilencvenes években a GDP csökkenésével, majd növekedésével együtt az étellel való elégedettség alakulása is *V* alakú görbét írt le az átmeneti országokban, de a végpontot illetően máshova teszik a hangsúlyt. Sanfey és Teksoz azt emelik ki, hogy az időszak végére majdnem visszatért a szubjektív jóllét a korábbi szintjére, míg Easterlin azt, hogy alatta maradt. Easterlin magyarázata erre az, hogy a piacgazdaságra való áttérés növelte az anyagi javakkal való ellátottság bővüléséből eredő elégedettséget, de ennek ára a munkaerő-piaci bizonytalanság, valamint a munkával, egészséggel, családi étellel való elégedetlenség lett.

A két cikk általános, a térség országainak többsége alapján tett megállapításaihoz azonban a 90-es évekre vonatkozó magyar adatok nem illeszkednek. *Spéder–Paksi–Elekes* [1998] a Tárki háztartáspaneljének szintén 0-tól 10-ig terjedő skálája alapján 1992-re 5,7, 1997-re 5,6 átlagértéket publikált, és a közbülső évek értékei is ekörül ingadoztak, az említett *V* alak nem jelent meg.

Szintén a Tárki adatai alapján vizsgálta ezt az időszakot *Leles* [2006b]. Logisztikus modellel végzett becsléseket 1992-re és 1998-ra vonatkozóan, és azt állapította meg, hogy a két év között nemcsak az elégedettség szintje volt stabil, hanem a becsült együttthatók is, csupán a vállalkozók elégedettsége növekedett. (A vállalkozók elégedettségének kérdését mi is külön elemezzük.) Magyarázó változóként a jövedelmen kívül az aktivitást, a szubjektív egészségi állapotot, a lakáskörülményeket, a lakhatás jogviszonyát és a társadalmi kapcsolatok gyakoriságát használta, valamint további személyi jellemzőket. Cikkünkben az övéhez hasonló módszertant és változókört használtunk, de két év helyett két országot hasonlítottunk össze és teszteljük a köztük lévő különbségeket is.

A Magyarországra vonatkozóan publikált, azonos skálán mért elégedettségi adatokat (*Spéder–Paksi–Elekes* [1998], *Leles* [2006b], World Happiness Report) összevetve azt mondhatjuk, hogy a magyar elégedettség szintje tartósan alacsony, és az elmúlt 20 évben különösebb ingadozások nélkül lassan tovább romlott. Idekapcsolódik *Molnár–Kapitány* [2006] megállapítása: a magyar háztartási reáljövedelem 2000 és 2002 közötti kiugróan magas emelkedésének hatása a szubjektív jóllétre, elsősorban a bizonytalanság következtében, a várhatónál jóval kisebb volt.

Általánosan megfigyelt jelenség – lásd például *Winkelmann–Winkelmann* [1998], *Clark* [2010] –, hogy a munkanélküliség a jövedelmet csökkentő hatásán túl is jelentős mértékben csökkenti az étellel való elégedettséget. *Di Tella–MacCulloch–Oswald* [2001] 12 ország paneladatai alapján arra a következtetésre jutott, hogy a munkanélküliség egy százalékpontos növekedése körülbelül ugyanakkora elégedettségcsökkenést okoz, mint az infláció 1,7 százalékpontos növekedése. Magyar adatokat vizsgálva *Molnár–Kapitány* [2006], [2007] arra a következtetésre jutott, hogy ez a hatás a munkanélküliek családtagjaira is kiterjed.

A rossz egészségi állapot szoros negatív kapcsolatban van a szubjektív jólléttel (lásd például *Easterlin* [2003]). Ezen a területen bevett módszer az önértékelés (szubjektív) egészségi állapot vizsgálata, amikor a megkérdezett sorolja be saját egészségét például a nagyon rossz, rossz, megfelelő, jó, nagyon jó kategóriákba. Számos tanulmány igazolta, hogy a szubjektív egészségi állapot statisztikai értelemben megbízható előrejelzője a halálozásnak (például *Idler–Benyamini* [1997], *Jylhä* [2011]). Magyar adatokon mutatja be ennek és az egészséggel kapcsolatos más

változóknak a kapcsolatát *Kopp–Mészáros* [2012]. A tanulmány röviden említést tesz a boldogság és az egészségi állapot logisztikus modellben történő vizsgálatáról is, de nem ismerteti a pontos modellspecifikációt, nem teljesen világos, hogy a két változó szerepel-e ugyanabban a modellben (valószínűleg nem). Legfontosabb megállapításuk, hogy mind a boldogságot, mind a szubjektív egészségi állapotot döntően befolyásolja az iskolai végzettség.

Deaton [2008] 2006. évi adatokon nemzetközi összehasonlításban vizsgálta az étellel és az egészségi állapottal való elégedettséget. Kimutatta, hogy az önértékeléses egészségi állapotnak az életkorral való romlási üteme erősen függ a nemzeti jövedelemtől: minél szegényebb egy ország, annál nagyobb a romlás üteme. Ő is megállapította, hogy a kelet-európai és a posztszovjet országokban élők különösen elégedetlenek mind az életükkel, mind az egészségi állapotukkal.

A szubjektív egészségi állapotnak a szubjektív jóllét becslésében magyarázó változóként való felhasználását tekintve a legnagyobb probléma az endogenitás. Nemcsak az egészségi állapot hat ugyanis a szubjektív jóllétre, hanem érvényesül egy fordított irányú összefüggés is: az életükkel elégedetlen emberek nagyobb valószínűséggel lesznek betegek. Részletesen tárgyalja ezt a kérdést például *De Neve és szerzőtársai* [2013].

Ha az endogén változót exogénnek kezeljük, akkor felülbecsülhetjük a tényleges hatását. *Binder–Coad* [2010] paneladatokon, vektor autoregressziós modellel vizsgálta a szubjektív jóllét, a jövedelem, az egészség, a házasság és az aktivitás szimultán kapcsolatát. Elemzésük igazolta a kétirányú hatást, megállapítva, hogy a szubjektív jóllét viszonylag hosszabb távon fejt ki hatását az egészségi állapotra. A kérdésre a becslési eredmények ismertetése során visszatérünk.

A szubjektív jóllét kérdésköréhez nem, de az egészségi állapot magyar–osztrák összehasonlításához szorosan kapcsolódik *Lackó* [2010] és [2011]. Lackó Magyarország és Ausztria lakosainak egészségi állapotát egészségtermelési függvények segítségével makroszinten vizsgálta az 1960–2004-es időszak adatai alapján. Az egészségi állapot a két országban az 1960-as években még azonos szinten állt, ám az 1970-es évek elejétől nagymértékben elszakadt egymástól. A mortalitási ráták eltérései 1995-ben érték el csúcspontjukat, ekkor a magyar mortalitási ráták kétszeresei voltak az osztrák értékeknek. Magyarországon a felnőtt férfiak rossz egészségi állapota elsősorban az alkoholfogyasztással, a dohányzással és az önkiszákmányoló többletmunkával magyarázható. A rendszerváltás után a kiterjedt rejtett gazdaság a gyorsan bővülő munkanélküliséggel együtt tovább növelte az egészségromlás mértékét.

Az iskolai végzettség hatását tekintve az irodalom meglehetősen ellentmondásos eredményeket tartalmaz. Többen is egyértelmű pozitív kapcsolatot találtak (lásd például *Blanchflower* [2008] vagy a már említett *Hayo* [2007]). *Headey–Muffels–Wooden* [2004] években mérve az iskolázottságot, negatív kapcsolatot állapított meg Ausztrália és Nagy-Britannia, enyhén pozitívat Németország és erősen pozitívat Magyarország esetében. *Caporale és szerzőtársai* [2009] viszont az European Social Survey 19 országára vonatkozó adata alapján mind a felső-közép fokú, mind pedig a felsőfokú oktatás esetében negatív együtthatókat kapott. Tekintettel arra, hogy a magasabb iskolai végzettség számos más tényezőre is hat, a kapott eredmények nagymértékben

függnek attól, hogy a becslés során még milyen magyarázó változókat vesznek figyelembe. Ezzel a kérdéssel részletesen fogunk foglalkozni.

A Közgazdasági Szemlében több cikk is jelent meg az elmúlt években a szubjektív jóllét témakörében: *Lelkes* [2003], *Takács* [2005], *Molnár–Kapitány* [2006] és *Hajdu–Hajdu* [2011]. Ezeknek az írásoknak a középpontjában a szubjektív jóllét és a jövedelem (relatív jövedelem, jövedelmi mobilitás) kapcsolatrendszerének vizsgálata állt, számos más tényező hatását is figyelembe véve. Mostani írásunk hozzáadott értékének tekintjük többek között a szubjektív jóllét és az egészségi állapot egymásra hatásának elemzését, a lakáskörülmények mélyebb vizsgálatát és a – jelentős mértékben szintén szubjektív változónak tekinthető – deprivációs mutatók figyelembevételét.

Adatok és módszertan

Az adatokról

A számításokhoz az EU–SILC 2006. évi magyar és osztrák adatfelvételét használtuk. A kérdezés 2006 tavaszán zajlott. A kérdések egy része, így a szubjektív kérdések, az adott pillanatra, a jövedelem- és aktivitásadatok pedig az előző naptári évre vonatkoznak. A szóba jöhető adatállományok közül az EU–SILC választását a részletes jövedelmi és deprivációs adatok indokolják.

Az osztrák állomány keresztmetszeti, a magyar viszont a 2005–2006. évi panel 2006-ra vonatkozó része. Ez a választás kényszermegoldás volt, ami magyarázatot igényel. Az EU–SILC keretében a legmagasabb iskolai végzettségre és az aktuális tanulásra vonatkozó kérdéseket a helyi oktatási rendszer szerint kérdezik, majd átkódolják egy egységes EU-nómenklatúrára. A 2005–2006. évi panel mikroadatait eredeti formájukban kaptuk meg a KSH-tól, de röviddel ez után megváltozott az adatátadási gyakorlat, és mind a 2006. évi keresztmetszeti, mind pedig a későbbi keresztmetszeti és longitudinális állományokat kizárólag az Eurostatnak elküldött, már egységesített változatban bocsátotta a KSH a rendelkezésünkre. Ezekben számos fontos változó nem volt benne, más változókat pedig átkódolva kaptunk meg. A legmagasabb iskolai végzettséget például úgy, hogy nem lehetett elkülöníteni a szakmunkás-végzettségűeket az érettségizettektől.

Sokat rontott volna az összehasonlítás minőségén, ha a csonkított állománnyal dolgozunk, ezért döntöttünk úgy, hogy a számunkra elérhető utolsó, a változók szempontjából teljes állományt használjuk. Ez a minta méretének a csökkenésével járt, de az még így is valamivel nagyobb maradt, mint az osztrák állomány. Az osztrák adatokat illetően semmilyen hasonló problémába nem ütköztünk. Mindkét állományban szerepelnek a szubjektív jóllétre és a szubjektív egészségi állapotra vonatkozó információk.

A magyar EU–SILC-ben néhány szubjektív kérdést, köztük az étellel való elégedettségére vonatkozót nemcsak 2006-ban, hanem 2007-ben is feltették, a következő évben azonban már elhagyták. Így a szubjektív jóllét szempontjából csak egy két-éves panel állt a rendelkezésünkre, ami túl rövid ahhoz, hogy megalapozott pa-

nelszámításokat végezzünk vele. Egy alkalommal, a szubjektív egészségi állapot endogenitásának vizsgálatánál használtuk fel. Az idén egységes módon bekerült az EU–SILC adatfelvételekbe egy, a jólétre vonatkozó kiegészítő blokk, ami a későbbiekben lehetővé fogja tenni hasonló vizsgálat elvégzését.

Mindkét ország esetében elhagytuk a nem csak magyar, illetve nem csak osztrák állampolgársággal rendelkezőket. Az ő esetükben számos olyan tényező is befolyásolja az étellel való elégedettséget és a szubjektív egészségi állapotot, ami kívül áll vizsgálatunk tárgyán. Ez a magyar minta nem egészen 1 százalékát, az osztrák közel 8 százalékát jelentette. A táblázatokban közölt adatok azokra vonatkoznak, akik kizárólag magyar, illetve osztrák állampolgárok.

Az Eurostat módszertani útmutatása értelmében az elégedettségre vonatkozó kérdés esetében a kérdezéskor éppen távol lévő helyett nem válaszolhat valamelyik családtag (*proxy* interjú, a meghatalmazott útján történő válaszadás), csak a személyesen adott válaszokat lehet figyelembe venni. Az osztrák kérdőívénél mintegy 19, a magyarnál 14 százalék volt a *proxy* interjúk aránya. Az osztrák adatokat eleve úgy kaptuk meg, hogy a *proxy* interjúk esetében nem állt rendelkezésünkre az elégedettségre vonatkozó információ, a magyar adatoknál azonban nem ez volt a helyzet. A tanulmányban bemutatott becsléseket a magyar esetben is a nem személyesen közölt elégedettségi adatok elhagyásával hajtottuk végre.

Az étellel való elégedettséget illetően mindkét országban ugyanazt a kérdést tették fel: *mindent összevetve mennyire elégedett az élete alakulásával?* A lehetséges válaszok száma eltért egymástól, a magyar kérdőívben 5, az osztrákban 6 opciót adtak meg. Szerencsére a két válaszos logikája jól összeilleszthető, a súlyozott megoszlásokat mutatja be az 1. táblázat. (A további leíró statisztikákat a cikk *Függelékében* az F1–F9. táblázat tartalmazza.)

1. táblázat

A szubjektív jóllét megoszlása Ausztriában és Magyarországon, 2006 (súlyozott adatok, százalék)

	Magyar (N = 9417)	Osztrák összevont	Osztrák eredeti (N = 9067)
Nagyon elégedetlen	10,7	0,5	0,5
Meglehetősen elégedetlen ^a	17,6	0,9	0,9
Inkább elégedetlen	–	–	3,1
Elégedett is meg nem is	44,1	17,7 ^b	–
Inkább elégedett	–	–	14,6
Meglehetősen elégedett	23,4	44,1	44,1
Nagyon elégedett	4,2	36,8	36,8
Összesen	100,0	100,0	100,0
Átlag	2,93	4,16	–

^a A magyar kérdőívben a „kissé elégedetlen” megfogalmazás szerepelt.

^b Ez az érték a következő oszlopban szereplő 3,1 és 14,6 összege.

Az osztrák esetben az *inkább elégedetlen* és az *inkább elégedett* kategóriák összehasonlítása a variabilitást kismértékben csökkenti. A becslések során az osztrák adatoknak az összevont változatát használtuk. Az elvégzett érzékenységi vizsgálatok azt mutatják, hogy ez csak minimális mértékben módosít az Ausztriára vonatkozó számítások eredményein.

Az eltérés mértéke hatalmas. Ha az egyes kategóriákhoz 1-től 5-ig pontértékeket rendelünk, akkor a magyar átlag 2,93, míg az osztrák 4,16. Az eltérés az elégedettség tényleges különbségén túl kulturális különbségekből is származhat. Lehetséges, hogy a különbségek egy részének a magyar „panasz kultúra” az oka, nem divatos azt mondani, hogy nagyon elégedett vagyok. De ilyen mértékű különbséget ez önmagában nem magyarázhat. *Tov-Diener* [2007] elemzése szerint a szubjektív jóllétre vonatkozó kérdéseket minden országban hasonlóan értelmezik, ami gátat szab a kulturális okokból adódó eltérés mértékének. Éppen azért választottuk Ausztriát összehasonlítási alapként, mert ebben az összevetésben állnak fenn legkevésbé tradicionális kulturális különbségek.

Módszertani megjegyzések, becslési stratégia

Rendezett logit becsléssel vizsgáltuk, hogy a két országban miként különbözik az elégedettséget befolyásoló tényezők relatív szerepe, és milyen következtetések adódnak ebből. A magyarázó változók egy része háztartási szintű, ezért a becslések során minden esetben a háztartásokra klaszterezett robusztus standard hibákat számítottuk.

Az összehasonlítások esetében a becslés marginális hatásokat sokkal informatívabban és könnyebben értelmezhető, mint maguk az együtthatók, ezért a cikk főszövegében ezeket mutatjuk be, az eredeti együtthatókat a *Függelékben* közöljük. A marginális hatásokat bemutató táblázatokban a becslés együtthatóinak szignifikanciaszintjét tüntetjük fel. Ez az eljárás csak akkor volna teljesen korrekt, ha a becslés változó kétértékű. Többértékű változó esetén az egyes szintjeihez tartozó becslés peremértékek relatív hibája eltérhet egymástól, nem feltétlenül ugyanazon a szinten szignifikánsak a becslések. Összességében azonban a marginális hatás becslés várható értéke 0-tól való eltérésének a szignifikanciája nem tér el érdemben a becslés együttható szignifikanciájától.

Kétféle becslési stratégiát alkalmaztunk az egyesített adatállományon. Az egyik esetben minden magyarázó változó interakcióban szerepelt a kétértékű (magyar/osztrák) országváltozóval, ami külön is szerepel a magyarázó változók között. Ha a becslés változónk kétértékű volna, akkor ez a megoldás pontosan ugyanazokat az együtthatókat és marginális hatásokat adná, mintha külön-külön végeztük volna el a becsléseket a két ország adatain. Ebben az esetben az *ország* változó együtthatója nem más, mint a két külön becslés konstansának a különbsége, ezen túl nincs tartalmi jelentése. Több kategóriából álló magyarázó változó esetén nem egészen ez a helyzet, mert ott a becslés során több (a kategóriák számánál eggyel kevesebb) konstans állítunk elő, ami kicsit bonyolítja a helyzetet. De az egyben és az országokként

külön történő becslés együtthatói között olyan csekély a különbség, hogy ebben az esetben is gyakorlatilag kezelhetjük egyformának az eredményeket. Az ilyen módon történő együttes becslés előnye, hogy közvetlenül tudjuk tesztelni a két országra becsült együtthatók egyenlőségét.

A másik esetben egyáltalán nem alkalmaztunk interakciót, minden változó egységes, és itt is szerepel az *ország* változó, amelynek marginális hatása azt mutatja, hogy mennyit nem tudunk az egységes modellel megmagyarázni a két ország szubjektív jóllétének eltéréseiből.

Az együttes becslés során közös skálára kell transzformálni a jövedelemadatokat. Ennek során a forint/euro árfolyamot korrigáltuk az Eurostat adatai szerinti, az EU–28 átlagához viszonyított vásárlóerő-paritással.³ Ennek alapján az 1 osztrák euró = 157 forint átváltást alkalmaztuk.

A becsléshez a háztartás egy fogyasztási egységre jutó jövedelmének logaritmusát használtuk. A fogyasztási egység képzése során az $L^{0,73}$ létszámekvivalenst alkalmaztuk (tehát ezzel az értékkel osztottuk a háztartás rendelkezésre álló jövedelmét), ahol L jelöli a háztartás létszámát. Többszemélyes háztartás esetén a 2. személy körülbelül 0,66 egységnek, a 3. személy 0,57 egységnek, a 4. személy pedig 0,52-nek számít.

A szubjektív jóllét becslése

A bevezetésben röviden áttekintettük a szubjektív jóllétet befolyásoló legfontosabb tényezőket. A tényezőcsoportok kialakításában és konkrét változókban való megjelenítésében értelemszerűen szerepet játszott a rendelkezésünkre álló változók köre is. Az összehasonlítás során ezeket a változócsoportokat alkalmaztuk:

1. jövedelem,
2. vagyoni helyzet, lakáskörülmények,
3. demográfia, családi körülmények,
4. aktivitás,
5. iskolai végzettség,
6. szubjektív egészségi állapot,
7. társadalmi kapcsolatok,
8. életkörülmények megítélése, deprivációs mutatók.

Először, összehasonlítási alapként, csak az első hat, szokásosnak tekinthető szempontcsoportot vontuk be a becslésbe (2. táblázat 1. modellje). Ezt követi az egészségi állapot, majd harmadik lépésben a többi, részben szubjektív jellegű változó figyelembevétele (2. és 3. modell). Az első két és az utolsó változócsoport az egész háztartásra vonatkozik, ezek esetében tehát háztartásonként csak egy választ ismerünk, a többi a személyi kérdőívből származik.

³ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tec00120>.

2. táblázat

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők marginális hatása, 2006

Háztartásokra klaszterezett rendezett logit becslés, függő változó: 16 éven felüliek étellel való elégedettsége, $N_{magyar} = 9417$, $N_{osztrák} = 9067$

	1. modell		2. modell		3. modell							
	magyar	osztrák	magyar	osztrák	magyar	osztrák						
Ekvivalens jövedelem logaritmusa	0,34***	> **	0,19***	> ***	0,30***	> ***	0,14***	> ***	0,08**	< **	0,07***	
A lakás területe (10 m ² -ben)	0,00	< **	0,01***	< **	0,00	< **	0,01***	< **	0,00	< **	0,01***	
Van autó a háztartásban	0,15***	> ***	0,15***	> ***	0,14***	> ***	0,10***	> ***	0,02	< ***	0,06**	
Rossz minőségű lakásban lakik	-0,15***	> ***	-0,21***	> ***	-0,10***	> ***	-0,14***	> ***	-0,04	< ***	-0,11***	
Nincs a lakásban fűdőszoba	-0,08	< **	-0,15***	< **	-0,08	< **	-0,15***	< **	-0,05	< **	-0,09*	
Nem magánbérakásban ^a él	-0,14**	< **	0,04	< **	-0,13**	< **	0,03	< **	-0,08	< **	0,05**	
Nő	0,02	< ***	0,09***	< **	0,04**	< **	0,07***	< *	0,04***	< *	0,07***	
Kor (évtizedben)	-0,03***	< ***	-0,04***	< ***	0,05***	< ***	0,04***	< ***	0,04***	< ***	0,02***	
Házas- vagy élettársával együtt él	0,14***	< ***	0,21***	< ***	0,16***	< ***	0,20***	< ***	0,11***	< ***	0,18***	
Gyermekét egyedül nevelő szülő	-0,11*	< **	-0,02	< **	-0,11*	< **	-0,04	< **	-0,07	< **	0,00	
Gazdasági aktivitás (referenciacsoport: alkalmazott)												
Vállalkozó	0,16***	> ***	-0,03	> ***	0,17***	> ***	-0,03	> ***	0,04	> **	-0,03	
Munkanélküli, közfoglalkoztatott	-0,36***	> ***	-0,52***	> ***	-0,33***	> ***	-0,43***	> ***	-0,22***	> **	-0,33***	
Tanuló	0,43***	> **	0,20***	> **	0,42***	> **	0,16***	> **	0,40***	> **	0,14***	
Nyugdíjas (öregségi, özvegyi)	0,06	> *	-0,03	> *	0,11**	> *	0,01	> *	0,06	> *	0,01	
Gyermekét gondozza	0,23***	> *	0,03	> *	0,20***	> *	0,00	> *	0,15***	> *	0,01	
Háztartásbeli	-0,07	> *	0,04	> *	-0,04	> *	0,04	> *	-0,04	> *	0,04	
Rokkant, egyéb inaktív	-0,25***	> **	-0,26***	> **	0,03	> **	0,02	> **	0,01	> **	0,08	
Munkanélküli családtagja	-0,10**	> *	-0,07	> *	-0,12**	> *	-0,03	> *	0,01	> *	0,01	

A 2. táblázat folytatása

	1. modell		2. modell		3. modell	
	magyar	osztrák	magyar	osztrák	magyar	osztrák
Iskolai végzettség (referenciacsoport: általános iskola)						
Szakma	0,01	0,13***	-0,02	0,08***	-0,02	0,05**
Érettségi	0,11***	0,26***	0,06**	0,15***	-0,01	0,09***
Felsőfok	0,40***	0,28***	0,30***	0,16***	0,18***	0,09***
Egészségi állapot (referenciacsoport: nagyon rossz)						
Roszs			0,37***	0,39***	0,29***	0,39***
Közepes			0,70***	0,83***	0,53***	0,78***
Jó			0,92***	1,10***	0,70***	0,98***
Nagyon jó			1,24***	1,40***	0,97***	1,26***
Nem számíthat senki segítségére			-	-	-0,10***	-0,11***
Napi személyes társas kapcsolat			-	-	0,04	0,17***
Heti személyes társas kapcsolat			-	-	0,00	0,08***
Fizetési késedelembe esett			-	-	-0,03	-0,15**
Lakásrezi terhe			-	-	-0,06**	-0,02
Hogyan tud megélni a háztartás			-	-	0,22***	0,09***
Nem engedhetnek meg maguknak			-	-	-	>
... minden másnap főétkezést			-	-	-	>
... évi egy hét nyaralást			-	-	-0,12***	0,00
... új ruhákat			-	-	-0,12***	0,02
... havi vendégfogadást			-	-	-0,08***	-0,01
... váratlan kiadást			-	-	0,01	-0,14***
			-	-	-0,06**	-0,09***

" Önkormányzati/tanácsai, állami bérlakás. *** 1 százalékos, ** 5 százalékos, * 10 százalékos szinten szignifikánsan együtthatók. (A szignifikanciaszintek a megfelelő együtthatót és nem a marginális hatását jelzik.) Az egyenlőségelek az osztrák és magyar együtthatók viszonyát mutatják. A hozzájuk tartozó csillagok azt jelzik, hogy az adott szignifikanciaszinten elutasíthatjuk azt a hipotézist, hogy az osztrák és magyar együtthatók megegyeznek egymással. Ahol nem szerepel relációjel, az azt jelzi, hogy 10 százalékos szignifikanciaszinten sem utasíthatjuk el az együtthatók egyenlőségére vonatkozó hipotézist. A becslést együtthatókat a Függelék F10. táblázatában közöljük.

Az irodalmi áttekintés egyértelmű eligazítást ad arra nézve, hogy az egyes változóktól milyen irányú hatást várhatunk, nem ennyire egyértelmű azonban a helyzet a két ország közötti elégedettség különbség fő okait illetően. Hipotézisünk az, hogy a jövedelmi és vagyoni helyzet mellett az egészségi állapot játszik döntő szerepet ebben a különbségben. Korábbi munkáink tapasztalata alapján (lásd *Molnár–Kapitány* [2006]) azonban feltételezzük, hogy a jövedelmi és vagyoni helyzet érzékelése nem feltétlenül fedi a tényleges állapotokat. Azt várjuk, hogy az életkörülmények megítélése és a deprivációs mutatók figyelembevétele esetén nagyobb lesz a különbség, mint ha csak az objektíven mérhető változókat alkalmaznánk. A két változócsoporthoz közötti összefüggések miatt a 8. csoportba tartozó változók bevonását, tehát a 3. modellt külön alpontban tárgyaljuk, először az első két modellszámítás eredményeit mutatjuk be.

A 2. táblázat annak a becslésnek az eredményeit mutatja be, ahol minden változó az ország változóval interakcióban szerepelt. A kapott együtthatókat a *Függelék F10. táblázatának* magyar és osztrák oszlopai tartalmazzák.

A módszertani kérdésekben kevésbé járatosak számára a *van autó a háztartásban* változó példáján illusztráljuk a marginális hatás pontos értelmezését. Az 1. modell magyar becslésének megfelelő sorában szereplő 0,15 érték azt jelenti, hogy akiknek van autójuk, azok elégedettebbek az életükkel, mint akiknek nincs, és a változó hatása az 1. táblázat 2,93-as magyar átlagértékére: 0,15. Vagyis ennyi volna a különbség az átlagos elégedettségi értékek között, ha minden egyéb körülményt változatlanul hagyva, minden háztartásnak volna autója (pontosabban mindenki az egyéb vonatkozásokban velük megegyező autótulajdonosok elégedettségével rendelkezne), illetve egyiknek sem volna.⁴ Folytonos magyarázó változó esetén a marginális hatás a becsült változónak a magyarázó változó szerinti deriváltja.

Jövedelem, vagyoni helyzet, lakáskörülmények

A magasabb háztartási jövedelem mindkét országban növeli a szubjektív jóllétet, az átlagos hatás Magyarországon sokkal erősebb. Ez megfelel annak az általános megfigyelésnek, amit korábban már említettünk, hogy a jövedelemhatás erősebb az átmeneti országokban, mint a fejlett piacgazdaságokban. Felmerülhet, hogy az átlagos marginális hatás torz képet mutat, elfedi a különböző jövedelemszintek melletti esetlegesen eltérő hatásokat, de nem ez a helyzet. A jövedelem logaritmusának függvényében nézve, a marginális hatás alig változik. A 2. modell magyar esetében például a jövedelem 10. decilisében 0,289, a 90. decilisben pedig 0,277 az értéke. Az osztrák esetben is hasonlóan csekély a változás.

⁴ Becsült változónknak, az elégedettségnek 5 lehetséges értéke van, így valójában 5 marginális hatást kapunk, mindegyikre egyet, amelyek összege 0. Mivel az 5 érték bemutatása nehezen áttekinthetővé tenné az eredményeket, ezért a 1. táblázat átlagértékének kiszámításakor alkalmazott megoldáshoz hasonlóan, az egyes szintekhez az 1-től 5-ig terjedő számokat rendelve, a marginális hatások várható értékét mutatjuk be.

Elvileg szóba jöhet más jövedelmi mutatók használata is, például az egyéni munkajövedelemé (ezt korábban mi is használtuk, lásd *Molnár-Kapitány* [2010]), a szociális juttatásoké vagy tágabban az egyéni jövedelmeké. Ezek azonban esetünkben nem bizonyultak szignifikánsnak a teljes mintán. Egyébként, az egyéni munkajövedelem változója egy szűkebb, csak az aktív keresőket tartalmazó mintán belül még a háztartási jövedelem mellett is szignifikánsan befolyásolná az elégedettséget, elsősorban a férfiak esetében.

A vagyon egyik közelítéseként használt lakásterület csak az osztrák esetben növeli a szubjektív jóllétet, míg a másik vagyoni közelítő változó, az autó, mindkét országban.

Rossz minőségűnek akkor nevezünk egy lakást, ha a következők közül legalább egy fennáll: a lakás nedves, beázik, sötét, zajos vagy a környezete szennyezett. A rossz minőségű lakás értelemszerűen rontja a szubjektív jóllétet. Ennek a tényezőnek Ausztriában nagyobb a marginális hatása, viszont ott kisebb a rossz lakások aránya (lásd az *F9. táblázatot*).

Ami a lakásokkal kapcsolatosan igazán érdekes, az a lakásbérletre való viszony. *Magyarországon az, hogy egy család állami vagy önkormányzati bérlakásban él, rontja a szubjektív jóllétet, míg Ausztriában – ahol a magyarhoz képest ötszörös a nem magántulajdonú bérlakásban élő családok aránya – nincs ilyen hatás.* Ez arra utal, hogy míg Magyarországon valóban közelítő változóként működik ez a vagyoni változó, addig Ausztriában nem. A kérdésre a 3. modell kapcsán még visszatérünk.

Demográfia, családi körülmények

Ausztriában a nők elégedettebbek az életükkel, mint a férfiak, Magyarországon viszont az 1. modellben nincs szignifikáns különbség a két nem között és a 2. modellben is csak 10 százalékos szignifikanciaszinten.

Az életkor hatását a szokásos módon másodfokú függvénnyel becsüljük. Az elsőfokú tag együtthatója negatív, a másodfokúé pozitív (lásd az *F10. táblázatot*), tehát az elégedettség a kor konvex függvénye, a fiatalok és az idősek elégedettebbek az életükkel, mint a középkorúak. Az egészségi állapotot is figyelembe vevő 2. modellben a függvény minimuma a magyar esetben 38, az osztrákban 39 évnek adódik, vagyis az emberek ez idő tájt a legkevésbé elégedettek az életükkel. A kor hatását tekintve a két ország között nincs érdemi eltérés. Ez az eredmény megfelel a várakozásoknak, az *OECD* [2011] szerint a vizsgált országok körében 35 és 55 év között van a szubjektív jóllét minimuma, és *Hayo* [2007] is hasonló eredményt kapott. *Deaton* [2008] szerint viszont Kelet-Európában a szubjektív egészségi állapot és szubjektív jóllét az életkorral folyamatosan romlik. Ez a megállapítás a szubjektív egészségi állapotot illetően Magyarországra is igaz, de a szubjektív jóllét tekintetében nem áll fenn.

Ha az egészségi állapotot nem vesszük figyelembe (1. modell), akkor jelentősen eltérő minimumhelyeket kapunk: 53, illetve 62 év. Ez a nagy eltérés abból adódik, hogy az osztrákok egészségi állapota a kor növekedtével sokkal kevésbé romlik. A kor hatásának változása a két modell között a megfelelő modellspecifikáció fontosságára

is felhívja a figyelmet. Az egészségi állapot figyelembevétele nélkül néhány szempontból csak eltorzított képet kapunk. (A szubjektív egészségi állapot és a szubjektív jóllét közötti endogenitási problémára még visszatérünk.)

Ha valakinek van párja (akár házas-, akár élettársa), és együtt is él vele, jelentős mértékben növeli az elégedettséget. Ausztriában ez a hatás szignifikánsan erősebb, mint Magyarországon. A táblázatban nem tüntettük fel külön, de megvizsgáltuk, hogy az *elégedettség szempontjából egyik országban sincs különbség a házaspárok és az élettársak között*, sem a férfiak, sem a nők esetében. Ez arra enged következtetni, hogy az élettársi kapcsolat közös döntés eredménye, illetve ha nem, akkor nincs tipikus *gender* jellegű szempont a döntésben.

A *gyermeküket egyedül nevelő szülők Magyarországon elégedetlenebbek az életükkel*, mint a többiek. Ausztriában nincs ilyen hatás, ami arra utal, hogy Magyarországon nehezebb feladat gyermeket egyedül nevelni, mint Ausztriában. A családszerkezettel, gyerek számmal kapcsolatban más, az elégedettségre ható összefüggést nem találtunk.

Aktivitás

Az aktivitás esetén a legnagyobb létszámú csoporthoz, az alkalmazottakhoz viszonyítjuk az elégedettséget. Feltűnő, hogy a vállalkozók szubjektív jólléte Magyarországon magasabbnak tűnik, mint az alkalmazottaké. Hasonló összefüggést talált *Lelkes [2006b]* a kilencvenes évekre vonatkozóan, arra következtetve, hogy a piacgazdaságra történő áttérés leginkább a vállalkozók számára volt előnyös. Nem kizárt, hogy ez így volt a kilencvenes években, de most egyáltalán nem erről van szó. A 3. modell tárgyalásakor látni fogjuk, hogy itt valójában *látszólagos hatásról van szó, amit minden bizonnyal az eltitkolt jövedelem okoz*. A vállalkozók esetében nagyobb a rejtett jövedelem, mint más társadalmi csoportoknál, így a tényleges jövedelmük magasabb, mint amit a becslés során alkalmazni tudunk. Ennek következtében a jövedelem szubjektív jóllétet növelő hatása kevésbé érvényesül. Ausztriában ilyen jelenséget nem tapasztalhatunk.

A munkanélküliek mindkét országban elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek. Mivel a becslés során a jövedelemre, vagyoni helyzetre, lakáskörülményekre, egészségi állapotra egyaránt kontrollálunk, a kapott eredmény a munkanélküliség szubjektív jóllétet rontó hatásának az eredménye. Ez arra utal, hogy – legalábbis az esetek többségében – a munkanélküliség nem szabad, hasznosságmaximalizáló döntés, hanem kényszer eredménye.

Első ránézésre meglepő, hogy Ausztriában a munkanélküliség szubjektív jóllétet rontó marginális hatása erősebb, mint Magyarországon. Ennek a jelenségnek alapvetően az az oka, hogy a magyar esetben kevésbé van hova romolni, mivel az érintettek szubjektív jólléte már amúgy is rendkívül alacsony. Mint a 3. *táblázatból* látható, a munkanélküliek átlagos elégedettségi értéke mindössze 2,3. A munkanélküliek elégedettségének átlagtól való abszolút eltérése Ausztriában 0,68, míg Magyarországon ennél valamivel kisebb, 0,62, viszont a relatív eltérés Magyarországon a nagyobb.

3. táblázat

Az étellel való elégedettség aktivitás szerinti átlagos értékei Ausztriában és Magyarországon, 2006 (súlyozott adatok, százalék)

	Átlagos elégedettség		Az összesen értékhez viszonyítva	
	magyar (N = 9417)	osztrák (N = 9067)	magyar	osztrák
Alkalmazott	3,01	4,26	1,03	1,03
Vállalkozó	3,17	4,23	1,08	1,02
Munkanélküli	2,31	3,48	0,79	0,84
Tanuló	3,39	4,45	1,16	1,07
Nyugdíjas (öregségi, özvegyi)	2,93	4,03	1,00	0,97
Gyermekét gondozza	3,14	4,42	1,07	1,06
Háztartásbeli	2,69	4,24	0,92	1,02
Rokkant, egyéb inaktív	2,44	3,74	0,83	0,90
Átlag	2,93	4,16	1,00	1,00

Magyarországon – Ausztriával szemben – nemcsak a munkanélküliek maguk, hanem a nem munkanélküli családtagjaik is elégedetlenebbek az életükkel (ez egybevág korábbi megállapításainkkal, lásd *Molnár–Kapitány* [2006], [2007]). Ez annak a következménye, hogy valamelyik családtag munkanélkülisége súlyosan veszélyezteti az egész család megélhetését. A kérdésre a 3. modell elemzése során még visszatérünk.

A tanulók mindkét országban elégedettebbek az életükkel, mint a többiek, az aktivitás szerinti bontásban kiemelkedően ők a legelégedettebbek. A magyar marginális hatás jelentősen meghaladja az osztrákot, ami valószínűleg részben a munkanélküliségnél irtakhoz hasonló, de ellenkező irányú mechanizmusnak tulajdonítható: Ausztriában már alig van hova emelkednie az értéknek. Ezek az eredmények azt mutatják, hogy az *élettel való elégedettség növelésének egyik leghatékonyabb eszköze a tanulás*.

Magyarországon a gyereket gondozók is az átlagnál elégedettebbek. Itt nem a gyermekgondozás tényéről, hanem az aktivitási státusról, a valamilyen formában gyermekgondozási szabadságon lévőkről van szó. Felmerül a kérdés, hogy minek a hatásáról van szó: a kisgyermek miatti örömről vagy az ellátás biztonságáról. A magyar gyermekgondozási rendszer sajátosságai miatt a legfeljebb hároméves gyermeket nevelő anyák és a gyermekgondozási szabadságon lévők között nagyon nagy az átfedés, a két változó együtt nem vizsgálható. Ha a gyermekgondozási szabadság helyett a kisgyermek nevelését használjuk magyarázó változónak, akkor szintén szignifikáns, de kisebb marginális hatást kapunk. Az látszik valószínűnek, hogy itt a két szempont együtteséről van szó, a kisgyermek feletti öröm és az ellátás biztonsága egyaránt szerepet játszanak az elégedettség növelésében.

Ausztriában – ahol eltérő a gyermekgondozás rendszere, ennek megfelelően jóval kisebb a gyermekgondozási szabadságon lévők száma is (*F3. táblázat*) – a legfeljebb

hároméves gyermeket nevelő anyák elégedettsége akkor lesz 5 százalékos szinten szignifikánsan nagyobb a többiekénél, ha összevonnuk a háztartásbeli kategóriával. Megjegyezzük, hogy a gyermekükkel együtt élő kisgyerekes apák – akiknél az aktivitással való összefüggés nem jelenik meg zavaró tényezőként – mindkét országban kismértékben elégedettebbek az életükkel, igaz, Magyarországon ez csak 10 százalékos szignifikanciaszinten mutatható ki. (A kisgyerekes apákra vonatkozó értékeket nem tüntettük fel a táblázatokban.)

Iskolai végzettség

Az iskolai végzettség esetében jelentős különbséget tapasztalhatunk a két ország között. Ausztriában a szakmunkások elégedettebbek az életükkel, mint az általános iskolát végzettek, és az érettségizettek még inkább elégedettek (a szakmunkások és érettségizettek között szignifikáns a különbség), ugyanakkor az érettségizettek és a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között már nincs különbség. Magyarországon az általános iskolát végzettek és a szakmunkások között egyáltalán nincs különbség. Az 1. modellben jelentős eltérés mutatkozik a szakmunkások és az érettségizettek szubjektív jólléte között. Az egészségi állapot figyelembevételének hatására ez a különbség mindkét országban jelentősen csökken, sőt a magyar esetben a 3. modellben el is tűnik. (Erre a kérdésre még visszatérünk.) Magyarországon a felsőfokú végzettség az, ami igazán erőteljesen növeli az élettel való elégedettséget.

A két ország képzési struktúrája sokban különbözik egymástól, amit jól mutat a népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása is (F4. táblázat). Ausztriában sokkal magasabb a szakmai végzettséggel rendelkezők aránya, mint Magyarországon, relatíve kevesebb az érettségizett és a felsőfokú iskolai végzettségű. Nem célunk a két oktatási rendszer összevetése; a megoszlások ilyen eltérése még hangsúlyosabbá teszi eredményeinket: a szakmunkások és érettségizettek magasabb elégedettsége több embert érint, ezért jobban növeli az átlagos elégedettséget, mint a felsőfokú végzettségűeké Magyarországon.

A kapott eredményből fontos társadalmpolitikai következtetések is adódnak. *Nagy hatása lehetne annak, ha a szakmunkásképzés olyan kompetenciákhoz juttatná a diákokat, amelyek elősegítik az elégedettebb életet.* (A felsőfokú oktatás kérdésére a 3. modell tárgyalásakor visszatérünk.)

Egészségi állapot

A szubjektív jóllétet legnagyobb mértékben a szubjektív egészségi állapot határozza meg, amelynek megoszlását az F5. táblázat tartalmazza. A két országban körülbelül ugyanannyian tartják jónak az egészségi állapotukat, de Ausztriában a nagyon jó egészségűek 23 százalékponttal többen vannak. Magyarországon mintegy 10-10 százalékponttal vannak többen a közepes és rossz egészségi állapotúak, és egy kicsivel

többen a magukat a nagyon rossz kategóriába sorolók is. Az egyes kategóriákat a szokásos módon 1-től 5-ig pontozva *a magyar átlag 3,37, míg az osztrák 3,99*.

Amint azt a 2. táblázat megfelelő soraiból láthatjuk, a magyar esetben a nagyon jó egészségi állapotnak a nagyon rosszhoz viszonyított marginális hatása az étellel való elégedettségre: 1,24, ami lényegében megegyezik a magyar és az osztrák szubjektív jóllét átlagos értékeinek különbségével. Ugyanakkor Ausztriában az egészségi állapot hatása még erősebb, mint Magyarországon.

Az egészségi állapot nagy jelentőségére tekintettel érdemes a becsült marginális hatás részleteit is bemutatni. A 4. táblázat magukat a peremértékeket (*margin*), és nem a marginális hatásokat tartalmazza. A 2. táblázat 2. modelljében jelzett marginális hatások a 4. táblázat átlag sorában szereplő értékek különbségei. A táblázat egyes értékei azt jelzik, hogy ha például mindenkinek *nagyon rossz* (vagy *rossz* és így tovább) volna az egészségi állapota, akkor a logisztikus becslésből számítható predikciók alapján várhatóan hány százalékuk volna *nagyon elégedetlen*, *meglehetősen elégedetlen* és így tovább az életével.

4. táblázat

A szubjektív jóllétnek a szubjektív egészségi állapot szerinti becsült peremértékei a 2. modellben (százalék)

Az elégedettség szintje	Magyar						Osztrák					
	tény	szubjektív egészségi állapot					tény	szubjektív egészségi állapot				
		1.	2.	3.	4.	5.		1.	2.	3.	4.	5.
1.	11	31	18	11	7	4	1	5	2	1	0	0
2.	18	29	25	19	14	9	1	9	4	1	1	0
3.	44	32	42	46	46	39	18	63	49	26	16	7
4.	23	7	13	21	28	39	44	21	39	52	49	37
5.	4	1	2	3	5	9	37	3	7	21	34	56
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Átlag	2,93	2,18	2,55	2,87	3,10	3,42	4,16	3,07	3,46	3,91	4,17	4,48

Megjegyzések: az elégedettség szintjei: 1. = nagyon elégedetlen, 2. = meglehetősen elégedetlen, 3. = elégedett is meg nem is, 4. = meglehetősen elégedett, 5. = nagyon elégedett. A szubjektív egészségi állapot szintjei: 1. = nagyon rossz, 2. = rossz, 3. = közepes, 4. = jó, 5. = nagyon jó. A táblázat egyes oszlopai rendre azt mutatják, hogy ha mindenkinek nagyon rossz, rossz stb. volna az egészségi állapota, akkor milyen elégedettségi megoszlást prediktálhatunk. A *tény* oszlopokban az 1. táblázatban szereplő értékek szerepelnek, egész százalékra kerekítve. A táblázatban szereplő minden becsült érték 1 ezrelékes szinten szignifikáns.

A táblázatból láthatjuk, hogy ha – *ceteris paribus* – Magyarországon mindenkinek jó lenne a szubjektív egészségi állapota, Ausztriában pedig mindenkinek *nagyon rossz*, akkor kapnánk nagyjából ugyanazt az átlagos elégedettségi értéket. Változatlan átlagos marginális hatások mellett, ha a magyar egészségi állapot megoszlása megegyezne az osztrákéval, akkor mintegy 0,2-del volna magasabb a szubjektív jóllét átlagos

értéke Magyarországon. Ennek kapcsán ismét utalunk Lackó Mária már tárgyalt eredményeire, amelyek az Ausztriához képest rosszabb magyar egészségi állapotot elsősorban az alkohol- és dohányfogyasztással magyarázzák.

Korábban volt róla szó, hogy a szubjektív egészségi állapot az étellel való elégedettség becslésekor valójában endogén változó, mivel a szubjektív jóllét is hat az egészségre. Ha exogén változóként kezeljük, akkor valószínűleg felülbecsüljük a hatását. Megpróbáltuk vizsgálni az endogenitás kérdését, de ahogy az adatokról szóló részben említettük, csak kétéves magyar panellel rendelkezünk. A *Binder–Coad* [2010]-ben alkalmazott módszert követve, elvégeztük a két változó közötti vektor-autoregressziós becslést. Ennek eredményeként azt kaptuk, hogy egyik évről a másikra nincs hatása a szubjektív jóllétnek az egészségi állapotra. Ez az eredmény nem mond ellent a Binder–Coad-szerzőpáros eredményeinek, hiszen ők is hosszabb távú hatást mutattak ki. A kétéves panel alapján természetesen semmilyen elvi következtetést nem lehet levonni, de az a tény, hogy egy éven belül csak egyirányú hatás mutatható ki, valószínűvé teszi, hogy az exogén kezelés révén elkövetett felülbecslés nem túl nagy.

Társadalmi kapcsolatok

A 3. modell első, a korábbiakban nem szereplő blokkját a társadalmi kapcsolatok alkotják. Akik nem számíthatnak senki segítségére, várható módon elégedetlenebbek a helyzetükkel, mint a többiek. Azok tartoznak ebbe a csoportba, akiknek nincs olyan rokonuk, barátjuk, szomszédjuk, akinek a segítségére számíthatnak, továbbá akiknek egyáltalán nincsenek barátaik vagy rokonaik. Meglepő, hogy Magyarországon a megkérdezettek 8 százaléka mondta azt, hogy egyáltalán nincs barátja, míg Ausztriában ez az arány 2 százalék alatt van. *Ausztriában a gyakori személyes rokoni vagy baráti találkozónak sokkal nagyobb a szubjektív jóllétet növelő hatásuk, mint Magyarországon.* Igaz, Magyarországon nagyobb azok aránya, akik naponta találkoznak rokonaikkal vagy barátaikkal. Lehetséges, hogy a két országban másfajta kapcsolatot értenek barátságban, de ez nem befolyásolja azt a tényt, hogy az esetleg eltérő barátságfogalom mellett is a kapcsolatok személyes tartása Ausztriában nagyobb mértékben járul hozzá az étellel való elégedettséghez. Ugyanolyan irányba mutató eredményt kaptunk tehát, mint a párkapcsolatok megléte esetében.

Az életkörülményekre vonatkozó változók

A 3. modellben a megélhetés nehézségeit tükröző, részben szubjektív változókat is bevontunk az elemzésbe: fizetési késedelem a lakáshitel törlesztése vagy a lakás-rezsi valamelyik elemének fizetése során; a lakásfenntartási költségek terhének szubjektív megítélése; az általános megélhetési nehézségek szubjektív megítélése; deprivációs mutatók (megengedhetnek-e maguknak legalább minden második

nap főétkeztést, évi egy hét nyaralást, új ruhák vásárlását, havi egy vendégfogadást, valamint ki tudnak-e fizetni Magyarországon 40 ezer forint, Ausztriában 800 euró váratlan kiadást). A változók megoszlását lásd a *Függelék F6., F7. és F9. táblázataiban*. Ezeknek a változóknak a bevonására több lépésben került sor, a táblázatokban csak a végső változatot tüntetjük fel, de az elemzés szempontjából nem különböznek a közbülső lépések sem.

Az életkörülményekre vonatkozó változók értelemszerűen erősen korrelálnak a jövedelemmel. Használatukat ennek ellenére több tényező is indokolja. Az egyik, hogy segítségével, mint látni fogjuk, részben korrigálni lehet a szürke- vagy feketejövedelem eltitkolásából származó torzulásokat. A másik, hogy olyan hosszabb távú változásokat tükrözhetnek, amelyeket csak egy hosszabb jövedelmi panel alapján tudnánk azonosítani. Harmadszor, a tényleges jövedelmi helyzet és annak érzékelése eltérhet egymástól. A szubjektív jóllétet sokkal inkább a vélt, mint a tényleges jövedelmi helyzet határozza meg. Végül pedig annak is fontos információtartalma van, hogy szűkös források esetén milyen szükségleteket sorolunk hátrébb.

Magyarországon a népesség 14 százalékaival fordult elő a 2006. tavaszi adatfelvétel előtti 12 hónap során, hogy lakásfenntartással kapcsolatos fizetési késedelembe esett. (Most jelentősen nagyobb ez az arány.) Ausztriában az ilyen helyzetbe kerültek aránya nem érte el a 2 és fél százalékot. A késedelembe esés ténye csak részben függ össze a pillanatnyi jövedelemmel, ezenkívül két másik tényezőt is tükröz. Egyrészt összefügg a kiadási preferenciákkal: ha a család jövedelme nem elegendő a kiadások fedezésére, akkor mely kiadásaikat fogják vissza jobban, melyeket kevésbé, másrészt tükrözheti az elmúlt időszak jövedelemváltozását is. Könnyen elképzelhető, hogy a család korábban, egy magasabb jövedelmi szint mellett gond nélkül fenn tudta tartani a lakását, de a valamilyen okból csökkenő jövedelem miatt már gondot okoz a lakásrezsi fizetése. Eközben más családok esetében, akik korábban is alacsonyabb jövedelemből gazdálkodtak, nem került sor nagyobb költségű lakás vásárlására vagy bérlésére, így esetükben nem fordult elő fizetési késedelem.

A fizetési késedelem figyelembevételével lényegében nullára csökken a munkanélküliek családtagjai esetében talált, szignifikánsan negatív együtttható. Esetükben minden bizonnyal az imént tárgyalt hatás érvényesült: a munkanélküliség előtt vásárolt, bérelt lakás terhei valamelyik családtag munkanélkülivé válásának hatására már nehezen, esetleg egyáltalán nem megfizethetővé váltak. Úgy tűnik, hogy a munkanélküliek családtagjainak rosszabb közérzetét ez a tényező okozza.

Két okot feltételezhetünk arra nézve, hogy Ausztriában, szemben Magyarországgal, miért nem találtunk a munkanélküliség esetében a családtagokra továbbterjedő hatást. Az egyik magyarázat az lehet, hogy az ottani munkanélküliségi ellátások inkább lehetővé teszik a lakhatási költségek finanszírozását, anélkül, hogy az veszélyeztetné a család megélhetését. A másik, és modellszámításaink alapján ez tűnik a fontosabbnak, a jóval nagyobb tanácsi, állami bérlakásszektorban rejlik. Az életkörülményekkel és azok megítélésével kapcsolatos változók figyelembevétele ugyanis érdekes hatást gyakorolt a nem magánszemélytől bérelt lakásban élő háztartások

változójának hatására: Magyarországon valamivel nőtt a negatív együttható, és ezáltal elvesztette a szignifikanciáját, Ausztriában viszont szignifikánsan pozitív lett. *Ausztriában tehát nem magánszemélytől bérelt bérlakásban élni, az életkörülményeket is figyelembe véve, elégedettség-növelő tényező. A nagyobb bérlakásszektor növeli a lakhatás biztonságát.*

A lakásrezsi-késedelemhez hasonló jellegű, de a fizetési késedelembe esőknél nagyobb kört érintő, ugyanakkor szubjektívebb jellegű változó a lakásrezsitereh mértékére vonatkozó kérdésre adott válasz. Mindkét országban a megkérdezettek 62-63 százaléka mondta azt, hogy a lakásfenntartás költségei közepes terhet jelentenek, Magyarországon viszont 24 százalék azok aránya, akiknek nagy terhet jelent, Ausztriában pedig ennek valamivel kevesebb, mint a fele. A modellben ezt a változót folytonos változóként kezeltük, 1 értéket rendelve az *egyáltalán nem jelent terhet*, 2-t a *közepes terhet jelent* és 3-at a *nagy terhet jelent* válaszokhoz. Ennek a kezelési módnak csak a kényelmesebb bemutatás az oka. Elvégeztük a becsléseket úgy is, hogy külön-külön kétértékű változót rendeltünk az egyes válaszokhoz, de lényegében ugyanazt az eredményt kaptuk.

Ha mind a késedelembe esés, mind a lakásfenntartás terhe változót szerepeltetjük a modellben, akkor előbbi Ausztria, az utóbbi pedig Magyarország esetében szignifikáns. Ami miatt ez a lépésenkénti bevonás érdekes, az a magyar eset. Ennek az újabb változónak a figyelembevételével megszűnt mind a *gyerekét (gyerekeit) egyedül nevelő szülő*, mind pedig a *vállalkozó* változók hatása. (Pontosabban fogalmazva, még 10 százalékos szignifikanciaszint mellett sem állíthatjuk, hogy együtt-hatójuk különbözik 0-tól.) A gyereket egyedül nevelő szülők esetében teljesen analóg a helyzet a munkanélküliek családtagjai esetében írtakkal. A gyereket teljesen egyedül nevelők (tehát nagyszülők sincsenek a családban) többsége vélhetően korábban párkapcsolatban élt, és a szétválás, esetleg megözvegyülés hatására maradt egyedüli családfenntartóként egy nagyobb lakásban, amit most már csak nagy nehézségek árán tud finanszírozni. Az ilyen helyzetek súlyossá válásában a bérlakásszektor hiánya is szerepet játszhat.

Korábban utaltunk már rá, hogy a vállalkozók esetében egészen másról, az eltitkolt jövedelemről van szó. Azon túl, hogy esetükben semmi ok a munkanélküliek családtagjainál vagy a gyereket egyedül nevelő szülőknél elmondott hatásokat fel-tételezni, az állítást egy egyszerű összehasonlítással igazolhatjuk. Magyarországon azoknak a háztartásoknak, amelyekben van vállalkozó a 80, a többi háztartásnak nem egészen 70 százaléka esik a 0,7 és 1,5 millió forint közötti ekvivalens jövedelmi sávba. Ezen a jövedelmi sávon belül az adatfelvétel során közölt ekvivalens háztartási jövedelem átlaga és jövedelmi decilisek szerinti megoszlása is lényegében egyforma a vállalkozók és nem vállalkozók között, sőt a vállalkozós háztartások esetében mind az átlag, mind a medián kicsit kisebb is. (Azért korlátozódtunk erre a jövedelemsávra, mert a vállalkozók jövedelme sokkal szélsőségesebb, mint a többieké, viszonylag sok a kiugróan magas és alacsony érték.)

Ennek ellenére a vállalkozós háztartások esetében 9 százalékponttal alacsonyabb azok aránya, akiknek nem jelent nagy terhet a lakásrezsi fizetése, és ugyanennyivel magasabb azoké, akiknek egyáltalán nem jelent terhet. Hasonló összefüggést

találunk akkor is, ha a *hogyan tud megélni a háztartás* kérdésre adott válaszokat vizsgáljuk. A *vállalkozós háztartások tehát látszólag ugyanakkora jövedelemből könnyebben élnek, mint a többiek, ami egyértelművé teszi, hogy valójában magasabb a jövedelmük, és ennek a hatásáról van szó*. Ausztriában nem találtunk ilyen összefüggést.

A *hogyan tud megélni a háztartás* kérdésre hat lehetséges választ lehetett adni, a *nagy nehézségek árán* választól a *nagyon könnyen* válaszig. A lakásfenntartás terheit leíró változóhoz hasonlóan a táblázat méretének csökkentése érdekében ezt is folytonos változónak kezeljük.

A változónak Magyarországon meglehetősen nagy a marginális hatása. A 0,22-es érték értelmezése során figyelembe kell vennünk, hogy itt a folytonosnak tekintett változó deriváltjáról van szó. Ha diszkrét változónak kezeljük, akkor a *nagyon könnyen* eset hatása a *nagy nehézségek árán* esethez képest 0,99. Ausztriában ugyanez az érték 0,57. Az egészségi állapot után ez tehát a legnagyobb hatású változó.

A *hogyan tud megélni a háztartás* figyelembevételére érthető módon mindkét országban – Magyarországon különösen erőteljesen – csökkenti a jövedelem hatását. Meglepő módon a magyar esetben az intenzív személyes rokoni és baráti kapcsolatokat leíró változó hatását is megszünteti. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy ezek a kapcsolatok, pontosabban intenzív ápolásuk sokkal inkább a megélhetést könnyítő tényezőként növelik a szubjektív jóllétet, nem pedig a kapcsolattartás örömeért. Ausztriában ilyen hatást egyáltalán nem tapasztalhatunk.

A megélhetés nehézségeihez kapcsolódó változók figyelembevételére tehát megszüntette számos változó közvetlen hatását a szubjektív jóllétre, megmaradt viszont a munkanélküliség negatív hatása. Ez egyértelművé teszi, hogy *a munkanélküliség esetében nem (csak) a megélhetési problémák, hanem a munkanélküli-helyzet az elégedetlenség forrása*.

A társadalmi kapcsolatok és a megélhetési nehézségek magyarázó változóként történő bevonása a magyar esetben megszüntette az érettségizettek elégedettségének eltérését az alacsonyabb iskolai végzettségűekétől. Ez arra utal, hogy az ő magasabb elégedettségük a szélesebb körű társadalmi kapcsolatrendszer és a nem feltétlenül a jövedelem szintjében megnyilvánuló könnyebb megélhetés következménye. Továbbra is megmaradt viszont a felsőfokú végzettségűek kiemelkedően magasabb elégedettsége Magyarországon.

A felsőfokú végzettség elégedettségre gyakorolt hatásában tehát csak a magyarázó változók között nem megjelenő tényezők játszhatnak szerepet, így a nagyobb társadalmi megbecsültség, több szabadidő, rejtett jövedelem vagy a magasabb képzettség folytán megszerzett olyan tudások és képességek, amelyek elégedettebbé teszik az életet. Sokatmondó, hogy Magyarországon az ilyen típusú hatások csak a felsőfokú végzettség esetén jelennek meg, míg Ausztriában már a szakmunkások és érettségizettek körében is. Az is valószínűsíthető mindezek alapján, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségűeknek fajlagosan nem nagyobb a rejtett jövedelmük, mint a felsőfokú végzettségűeknek (lásd erről még *Molnár-Kapitány* [2010].)

Figyelemre méltó, hogy a felsőfokú végzettségűek többletelégedettsége hosszú ideje fennáll Magyarországon, és megmaradt a felsőoktatási expanzió után is. Elkép-

zelhető, hogy egy további expanzió már olyan munkaerő-piaci helyzetet teremtenne, amiben elvész ez az előny, de *valószínűbb, hogy a felsőfokú képzés továbbra is jó eszköz marad az elégedettség növelésére. A résztvevők számának csökkenése viszont minden bizonnyal csökkenti az elégedettséget.*

Rendkívül érdekes a deprivációs mutatók eltérő hatása a két országban. A magyar esetben egy kivétellel mindegyik fennállása jelentősen rontja a szubjektív jóllétet, összesen mintegy 0,4-del. Az egyetlen kivétel a vendégfogadásról szóló. A megkérdezettek 63 százaléka érzi úgy, hogy nem engedhet meg magának havi egyszeri vendégfogadást, de ez a tény nem rontja szubjektív jóllétüket. Ausztriában nem egészen 10 százalék azok aránya, akik nem engedhetik meg maguknak ezt a kiadást, ami jelentősen rontja szubjektív jóllétüket. Úgy tűnik, a magyar vendégszeretet inkább legenda, mint valóság. Felmerülhet, hogy azért nincs ennek a tényezőnek olyan nagy hatása, mert túl sok embert érint, így kevésbé tűnik normasértőnek és így a szubjektív jóllétet csökkentőnek, ha valaki nem tud vendéget fogadni. Ennek azonban ellentmond, hogy lényegében ugyanilyen arányban érzik úgy Magyarországon, hogy nem engedhetik meg maguknak új ruha vásárlását, az mégis rontja az étellel való elégedettséget.

Kitérő: mit engedhetünk meg magunknak, és mit nem?

A modellszámítások ürügyén, de azokhoz csak érintőlegesen kapcsolódva, érdemes a *megengedheti-e magának* típusú változókat egy kicsit közelebbről szemügyre venni. A magyar esetben összesen kilenc ilyen változó áll rendelkezésünkre, a modellben figyelembe vetteken kívül a következők: megengedhetik-e maguknak, hogy felfűtsék a lakásukat, hogy megajándékozzák szeretteiket, megengedhetnek-e maguknak havi egy éttermi étkezést, illetve havi egy színházat, mozit, egyéb kulturális eseményt. Ezek közül csak a fűtésre vonatkozó áll azt osztrák esetben is rendelkezésre. Ez a változó azért nem szerepel a modellben, mert egyik országban sincs (a többi változótól elkülöníthető) hatása a szubjektív jóllétre.

Az, hogy egy háztartás milyen kiadást engedhet vagy nem engedhet meg magának, nem csupán a rendelkezésre álló jövedelemnek, hanem a preferenciáknak is függvénye. Magyarországon 2,7 százalék azoknak a háztartásoknak az aránya, amelyek a felsorolt kilenc tétel egyikét sem engedhetik meg maguknak, 7,7 százalék azoké, akik ezek közül csak egyet engedhetnek meg maguknak, 14,9 százalék pedig azoké, akik kettőt. Érdemes megnézni, hogy mi ez az egy vagy két kiadás.

Ha egyetlen kiadási tételről van szó, akkor az az esetek több mint felében az ajándék szeretteiknek, 40 százalék pedig a lakás fűtése. Ha két dolgot engednek meg maguknak, akkor az esetek kétharmadában a fűtés–ajándék párosról van szó. Az ajándék aránya 89 százalék, a fűtésé 75. Nagyobb tétel még a főétkezés, a többi szórványos.

Az osztrák esetben nincs értelme ezt a kérdést vizsgálni, mert elenyésző azok aránya, akik (az ottani esetben ismert hat kiadási tételből) nem engedhetnek meg maguknak egyet sem, vagy csak egyet.

A másik vége felől nézve, az összehasonlíthatóság érdekében csak azt a hat kiadási tételt vizsgáljuk, amelyek mindkét országban rendelkezésünkre állnak. Magyarországon a háztartások 15,8 százaléka mindegyiket megengedheti magának. 12,3 százalék azok aránya, akik csak egyet hagynak el. Akik csak egy tételre mondták, hogy nem engedhetik meg maguknak, azoknak 30,5 százaléka a vendéglátást említette, ami megerősíti erre vonatkozó korábbi megállapításunkat. Ezt az új ruha (24 százalék), a nyaralás (22 százalék) és a váratlan kiadás (19 százalék) követi.

Ausztriában a háztartások 61,4 százaléka mind a hat kiadási tételt megengedheti magának, és 16,7 azok aránya, akik csak egyet nem. Az osztrák esetben tehát a társadalom jövedelmi skáláján sokkal lejjebb elhelyezkedőkről van szó, mint a magyarban, ezt érdemes az összevetéskor szem előtt tartani. Ennek ellenére érdekes, hogy itt az esetek több mint a felében (51,5 százalék) a váratlan kiadás fedezése az az egy dolog, amit nem engedhetnek meg maguknak. Ezt a nyaralás követi (31 százalék), míg a vendégfogadást csak 6 százalék említi. Érdekes, hogy a legkevésbé elhagyott tétel (0,7 százalék) az új ruha.

Mennyit tudunk megmagyarázni az elégedettség eltéréséből?

A magyar és osztrák adatok interakciók nélküli együttes becslésének eredményeit a *Függelék F10. táblázatának együtt* oszlopának adatai mutatják. A becslt együtt-hatók kevés kivételtől eltekintve a magyar és az osztrák értékek közé esnek. Ebben a becslésben érvényre jut a jövedelmi és vagyoni helyzet különbségének a hatása is. A jövedelem marginális hatása közelebb van a magyarhoz, mint az osztrákhhoz: 0,22 és 0,20 között változik.

A magyar változó (melynek értéke 1, ha magyar, 0, ha osztrák) *átlagos marginális hatása az 1. modellben -0,88, a másodikban -0,75, a harmadikban pedig -0,62.* Ennyit nem tudunk tehát megmagyarázni a többi változóval a két ország átlagos elégedettsége közötti 1,23 értékű különbségből. Másik oldalról nézve ez azt jelenti, hogy a 3. modellben a magyarázó változók eltérő szintje (az alacsonyabb jövedelem, a rosszabb vagyoni helyzet, lakásállomány, egészségi állapot stb.) felelős a szubjektív jóllétben mutatkozó különbség mintegy feléért, a többit pedig részben a külön becslt együtt-hatók eltérő nagysága, részben pedig a modellben figyelembe nem vett tényezők magyarázzák.

Robusztusságvizsgálat

Az adatokról szóló alfejezetben említettük, hogy azokat, akiknek van külföldi állampolgársága, elhagytuk számításainkból, de elvégeztük a becsléseket úgy is, hogy külön változóként szerepeltek. Ettől a módosítástól az együtt-hatók a magyar esetben szinte egyáltalán nem, és az osztrák esetben is csak nagyon csekély mértékben változtak. Magyarországon a (részben) külföldi állampolgároknál a marginális hatás

0,25 volt, de ez a viszonylag magas érték, a kis esetszám miatt csak 10 százalékos szinten szignifikáns. Ausztriában $-0,14$ -et kaptunk, erős szignifikancia mellett. Magyarországon tehát a (részben) külföldi állampolgárok elégedettebbek, Ausztriában pedig elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek.

Azt is megvizsgáltuk, hogy *proxy* interjúk (amelyben a távollévő mintába bevont személy helyett családtagjuk válaszolt, lásd az adatokról szóló részt) elégedettségi adatainak figyelembevétele a magyar esetben milyen változásokat okozott volna. A becslési eredményeken nagyon csekély mértékben módosított, az egyetlen érdemi eltérés, hogy figyelembevételük növelte a családszerkezettel összefüggő magyarázó változók becsült relatív szórását, rontva ezzel a szignifikanciájukat. Vagyis a családtagok által adott elégedettségi válaszok nem változtatják, de elmosódottabbá teszik a kialakult képet, ami teljesen természetes.

Kiegészítés – becslés csak magyar adatokon

Van két olyan, az eddigi gondolatmenetünkbe illeszkedő változó, amelyek csak a magyar adatállományban vannak meg, viszont fontosak az elégedetlenség okainak vizsgálata szempontjából, nevezetesen az önkéntes munkavégzés és a gazdagok jövedelméhez való viszony.

Az önkéntes munka logikájában szorosan kötődik a társadalmi kapcsolatokat leíró változókhoz, hatását már korábbi tanulmányunkban (*Molnár–Kapitány* [2010]) is vizsgáltuk. Az volt a pontos kérdés, hogy „végzett-e valamilyen önkéntes, társadalmi munkát környezete (például lakóhelye), családja (például a gyermeke iskolája), illetve jótékonyági célok érdekében”. Azokat vettük figyelembe, akik legalább havonta végeztek ilyen munkát, részarányuk nagyon alacsony, mindössze 4 százalék (lásd az *F9. táblázat* utolsó sorát).

A gazdagok jövedelméhez való viszonyt illetően a következő volt a kérdés: „Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét?” Az egyetértés rendkívül nagy arányú: a megkérdezettek 80 százaléka értett egyet ezzel kisebb vagy nagyobb mértékben, ezen belül közel 60 százalék értett alapvetően egyet (*F8. táblázat*). 2002 és 2006 között egyébként közel 10 százalékponttal növekedett azok aránya, akik alapvetően egyetértettek ezzel az állítással (lásd *Molnár–Kapitány* [2013] 5. táblázat). A becslések azt mutatták, hogy a szubjektív jóllét szempontjából az alapvetően egyetértők és a többiek között van a választóvonal, így az ennek a bontásnak megfelelő kétértékű változót használtuk.

A 3. modell becslését úgy is elvégeztük a magyar adatokon, hogy ezt a két változót hozzávettük. Ez a kiegészítés a többi változó együttthatóján, marginális hatásán nem változtatott érdemben. Mindkét változó 1 százalékos szint mellett szignifikánsnak bizonyult.

Azok, akik legalább havonta végeznek önkéntes munkát, elégedettebbek az életükkel, mint a többiek, a marginális hatás: 0,14. Ha tehát nagyobb arányú volna az önkéntes munkavégzés Magyarországon, az jelentősen növelné az élettel való elégedettséget.

Azok viszont, akik alapvetően egyetértenek vele, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét, nagymértékben elégedetlenebbek az életükkel, mint a többiek, a marginális hatás: $-0,15$. Ez a jelenség minden bizonnyal összefügg a Tóth [2009] által tárgyalt helyzettel: a World Value Survey adatai szerint az összes vizsgált ország közül Magyarországon terjedt el leginkább az a vélemény, hogy az emberek csak mások kárára tudnak meggazdagodni, szemben azzal az állítással, hogy a vagyon úgy is tud növekedni, hogy mindenkinek jut belőle (lásd Tóth [2009] 13. ábra).

Az tehát, hogy a gazdagok jövedelmének korlátozásával egyetértők aránya emelkedik, egyben a szubjektív jóllét romlását is maga után vonja.

A legfontosabb megállapítások

A nemzetközi összevetések egyértelműen azt mutatják, hogy a magyarok különösen elégedetlenek az életükkel. Az Ausztriával történő összehasonlítás során a következő főbb megállapításokra jutottunk.

1. A magyar és osztrák szubjektív jóllét különbségének legfontosabb magyarázó tényezője a sokkal rosszabb magyar egészségi állapot.

2. A szubjektív jóllétet leginkább javítani képes tényező a jó egészség mellett a tanulás. A tanulók mindkét országban a legelégedettebbek közé tartoznak, és a magasabb iskolai végzettség is növeli az elégedettséget.

3. Ausztriában a magasabb iskolai végzettség már a szakmunkások esetében növeli az elégedettséget, Magyarországon azonban a szakmunkás-végzettségük szubjektív jólléte – az egyéb tényezőkre való kontrollálás esetén – nem különbözik az általános iskolai végzettségüekétől. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy – Ausztriával szemben – alacsonyabb a szakmunkások társadalmi megbecsültsége. Nagy hatása lehetne Magyarországon annak, ha a szakmunkásképzés olyan kompetenciákhoz juttatná a tanulókat, amelyek elősegítik az elégedettebb életet.

4. Ausztriában a középfokú végzettség nagyobb mértékben növeli az elégedettséget, mint Magyarországon. Ausztriában ehhez a felsőfok már nem ad hozzá, Magyarországon viszont elsősorban a felsőfokú végzettség esetén tapasztalhatunk nagyobb elégedettséget. Az érettségizettek nagyobb elégedettsége Magyarországon elsősorban jobb egészségi állapotuknak és szélesebb társadalmi kapcsolataiknak tulajdonítható. A felsőfokú végzettségük magas szubjektív jólléte azonban ezeknek a tényezőknek a figyelembevételétől is megmarad.

5. Az intenzívebb társadalmi kapcsolatok nagyobb elégedettséggel társulnak. A társadalmi kapcsolatok intenzitása függ az iskolai végzettségtől.

6. Aktivitás szerint vizsgálva a szubjektív jóllétet, azt tapasztaljuk, hogy a munkanélküliség az okozott megélhetési problémákon túl is rontja az étellel való elégedettséget. Magyarországon azonban – szemben Ausztriával – ez a hatás továbbterjed a munkanélküliek családtagjaira is. A családtagok elégedetlenségét a lakásfenntartással kapcsolatos terhek, a lakhatás biztonságának veszélybe kerülése váltja ki. Ausztriában a sokkal nagyobb bérlakásszektor következtében nincs ilyen hatás. A nem

magántulajdonú bérlakásban élők – ha a megélhetés biztonságára vonatkozó változókat is figyelembe vesszük – ott viszonylag elégedettebbek az életükkel.

7. Eredményeink alapján megfogalmazható az a hipotézis, hogy működőképes bérlakásszektor kialakítása Magyarországon növelhetné a szubjektív jóllétet.

8. Más szerzők korábbi idevágó megállapításait pontosítva, arra a következtetésre jutottunk, hogy a magyar vállalkozók átlagosnál nagyobb elégedettsége az eltitkolt jövedelem következménye.

9. A vonatkozó sztereotípiáktól eltérően Ausztriában sokkal erősebb a társadalmi kapcsolatok elégedettség-növelő hatása, mint Magyarországon. Ez egyaránt igaz a párkapcsolatokra, a rokoni és a baráti kapcsolatokra. A párkapcsolatok hatását általában a házásokra szokták vizsgálni. Számításaink azt mutatják, hogy ebben a vonatkozásban egyik országban sincs különbség a házas- és az élettársak között, az elégedettség szempontjából nem a státusz, hanem a párkapcsolat megléte számít.

10. Magyarországon a rokoni és baráti kapcsolatok intenzív ápolása sokkal inkább a megélhetés biztonságát javító tényezőként, nem pedig önértékük miatt növelik az étellel való elégedettséget. Eredményeink megkérdőjelezzik a vendégszerető magyarról alkotott pozitív önképünket.

11. Magyarországon az önkéntes munkavégzés együtt jár a nagyobb szubjektív jólléttel, viszont nagyon alacsony az önkéntes munkát végzők aránya.

12. A gazdagokkal szembeni rosszérzés – a teljes egyetértés azzal a véleménnyel, hogy korlátozni kellene a gazdagok jövedelmét – együtt jár az alacsonyabb szubjektív jólléttel.

Hivatkozások

- BINDER, M.–COAD, A. [2010]: An examination of the dynamics of well-being and life events using vector autoregressions. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 76. No. 2. 352–371. o.
- BLANCHFLOWER, D. G. [2008]: International Evidence on Well-being. IZA Discussion Paper, No. 3354.
- CAPORALE, G. M.–GEORGELLIS, Y.–TSITSIANIS, N.–YIN, Y. P. [2009]: Income and Happiness Across Europe: Do reference Values Matter? *Journal of Economic Psychology*, 30, 42–51. o.
- CLARK, A. E. [2010]: Work, Jobs and Well-being Across the Millennium. Megjelent: *Diener, E.–Helliwell, J.–Kahneman, D.* (szerk.): *International Differences in Well-being*. Oxford University Press, Oxford.
- CLARK, A. E.–FRIJTERS, P.–SHIELDS, M. A. [2008]: Relative Income, Happiness, and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles. *Journal of Economic Literature*, Vol. 46. No. 1. 95–144. o.
- DE NEVE, J.–E.–DIENER, E.–TAY, L.–XUEREB, C. [2013]: The Objective Benefits of Subjective Well-being. Megjelent: *Helliwell, J.–Layard, R.–Sachs, J.* [2013] 55–81. o.
- DEATON, A. [2008]: Income, Health, and Well-being around the World: Evidence from the Gallup World Poll. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 22. No. 2. 53–72. o.
- DI TELLA, R.–MACCULLOCH, R. [2006]: Some Uses of Happiness Data in Economics. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 20. No. 1. 25–46. o.

- DI TELLA, R.–MACCULLOCH, R. J.–OSWALD, A. J. [2001]: Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness. *American Economic Review*, Vol. 91. No. 1. 335–341. o.
- DOLAN, P.–PEASGOOD, T.–WHITE, M. [2008]: Do We Really Know What Makes Us Happy? A Review of the Economic Literature on the Factors Associated with Subjective Well-being. *Journal of Economic Psychology*, Vol. 29. No. 1. 94–122. o.
- EASTERLIN, R. A. [1974]: Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence. Megjelent: *David, P. A.–Reder, M. W. (szerk.): Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramowitz*. Academic Press, New York, 89–125. o.
- EASTERLIN, R. A. [2003]: Explaining Happiness. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, Vol. 100. No. 19. 11176–11183. o.
- EASTERLIN, R. A. [2009]: Lost in Transition: Life Satisfaction on the Road to Capitalism. *Journal of Economic Behavior and Organization*, Vol. 71. No. 1. 130–145. o.
- FREY, B.S.–STUTZER, A. [2002]: *Happiness and Economics*. Princeton University Press, Princeton.
- FRIJTERS, P.–HAISKEN-DENEW, J. P.–SHIELDS, M. A. [2004]: Money Does Matter! Evidence from Increasing Real Income and Life Satisfaction in East Germany Following Reunification. *American Economic Review*, Vol. 94. No. 3. 731–740. o.
- GURIEV, S.–ZHURAVSKAYA, E. [2009]: (Un)Happiness in Transition. *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 23. No. 2. 143–168. o.
- HAJDU TAMÁS–HAJDU GÁBOR [2011]: A hasznosság és a relatív jövedelem kapcsolatának vizsgálata magyar adatok segítségével. *Közgazdasági Szemle*, 58. évf. 1. sz. 56–73. o.
- HAYO, B. [2007]: Happiness in Transition: An Empirical Study on Eastern Europe. *Economic Systems*, Vol. 31. No. 2. 204–221. o.
- HAYO, B.–SEIFERT, W. [2003]: Subjective Economic Well-being in Eastern Europe. *Journal of Economic Psychology*, Vol. 24. No. 3. 329–348. o.
- HEADEY, B.–MUFFELS, R.–WOODEN, M. [2004]: Money Doesn't Buy Happiness... Or Does It? A Reconsideration Based on The Combined Effects of Wealth, Income and Consumption. IZA Discussion Paper, No. 1218.
- HELLIWELL, J.–LAYARD, R.–SACHS, J. (szerk.) [2012]: *World Happiness Report*. UN Sustainable Development Solutions Network, The Earth Institute of Columbia University, New York. <http://issuu.com/earthinstitute/docs/world-happiness-report>.
- HELLIWELL, J.–LAYARD, R.–SACHS, J. (szerk.) [2013]: *World Happiness Report 2013*. UN Sustainable Development Solutions Network, The Earth Institute of Columbia University, New York, http://issuu.com/earthinstitute/docs/worldhappinessreport2013_online.
- IDLER E. L.–BENYAMINI Y. [1997]: Self-rated health and mortality: A review of twenty-seven community studies. *Journal of Health and Social Behavior*, Vol. 38. No. 1. 21–37. o.
- JYLHÄ, M. [2011]: Self-Rated Health and Subjective Survival Probabilities as Predictors of Mortality. Megjelent: *Rogers, R. G.–Crimmin, E. M. (szerk.): International Handbook of Adult Mortality*. International Handbooks of Population 2. Springer, 329–344. o.
- KAPITÁNY ZSUZSA [2009]: Non-employment, Ill-being and Subjective Well-being. Institute of Economics, Discussion Papers MT-DP 2009/22. <http://www.econ.core.hu/file/download/MTDP/0922.pdf>
- KOPP MÁRIA–MÉSZÁROS ESZTER [2012]: Az életminőség és a jóllét társadalmi-gazdasági különbségei Magyarországon. Megjelent: *Európai lakossági egészségfelmérés. Tanulmányok II. Az egészség társadalmi, gazdasági összefüggései*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 9–32. o.

- LACKÓ MÁRIA [2010]: A magyarországi rossz egészségi állapot lehetséges magyarázó tényezői. Összehasonlító makroelemzés magyar és osztrák adatok alapján, 1960–2004. *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. 9. sz. 753–778. o.
- LACKÓ MÁRIA [2011]: The Poor Health Status of the Hungarians; Comparative Macro-Analysis of the Likely Explanatory Factors on Hungarian and Austrian Data, 1960–2004. *Danube Law and Economics Review*, 3. 1–21. o.
- LAYARD, R.–MAYRAZ, G.–NICKELL, S. [2008]: The Marginal Utility of Income. *Journal of Public Economics*, Vol. 92. No. 8–9. 1846–1857. o.
- LELKES ORSOLYA [2003]: A pénz boldogít? A jövedelem és hasznosság kapcsolatának empirikus elemzése. *Közgazdasági Szemle*, 54. évf. 5. sz. 383–405. o.
- LELKES ORSOLYA [2006a]: Tasting Freedom: Happiness, Religion and Economic Transition. *Journal of Economic Behaviour and Organization*, Vol. 59. No. 2. 173–194. o.
- LELKES ORSOLYA [2006b]: Knowing What is Good for You. Empirical Analysis of Personal Preferences and the “Objective Good”. *The Journal of Socio-Economics*, Vol. 35. No. 2. 285–307. o.
- MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA [2006]: Mobilitás, bizonytalanság és szubjektív jóllét Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 53. évf. 10. sz. 845–872. o.
- MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA [2007]: A jóléti ellátásban részesülők elégedettsége életükkel, anyagi helyzetükkel. Megjelent: *Fazekas Károly–Cseres-Gergely Zsombor–Scharle Ágota* (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör*, MTA Közgazdaságtudományi Intézete és Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 50–53. o.
- MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA [2010]: Unreported Income, Education and Subjective Well-being. Institute of Economics, Discussion Papers MT–DP 2010/27, Budapest. <http://econ.core.hu/file/download/mtdp/MTDP1027.pdf>.
- MOLNÁR GYÖRGY–KAPITÁNY ZSUZSA [2013]: Munkahely a közsférában. Biztonság és hivatás, a szubjektív szempontok szerepe. *Közgazdasági Szemle*, 60. évf. 7–8. sz. 781–813. o.
- OECD [2011]: *How’s Life? Measuring Well-being*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264121164-en>.
- OECD [2013a]: *How’s Life? 2013 Measuring Well-being*, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264201392-en>.
- OECD [2013b]: *OECD Guidelines on Measuring Subjective Well-being*. OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264191655-en>.
- SANFEY, P.–TEKSOZ, U. [2007]: Does transition make you happy? *The Economics of Transition*, Vol. 15. No. 4. 707–731. o.
- SPÉDER ZSOLT–PAKSI BORBÁLA–ELEKES ZSUZSANNA [1998]: Anómia és elégedettség a 90-es évek elején. Megjelent: *Kolosi Tamás–Tóth István György–Vukovich György* (szerk.): *Társadalmi Riórt 1998*. Társi, Budapest, 490–513. o.
- SCITOVSKY TIBOR [1990]: *Az örömtelen gazdaság*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- TAKÁCS DÁVID [2005]: A pénz (nem) boldogít (?). *Közgazdasági Szemle*, 52. évf. 9. sz. 683–697. o.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY [2009]: Bizalomhiány, normazavarok, igazságtalanságérzet és paternalizmus a magyar társadalom értékszerkezetében. Társi, Budapest.
- TOV, W.–DIENER, E. [2007]: Culture and subjective well-being. Megjelent: *Kitayama, S.–Cohen, D.* (szerk.): *Handbook of cultural psychology*. Guilford. New York, 691–713. o.
- WINKELMANN, L.–WINKELMANN, R. [1998]: Why are the unemployed so unhappy? Evidence from panel data. *Economica*, Vol. 65. No. 257. 1–15. o.

Függelék

A becslés során használt magyarázó változók leíró statisztikái (F1–F9. táblázat) és az elégedettség rendezett logit becslése során becsült együtthatók (F10. táblázat)

Minta: a magyar, illetve az osztrák állampolgárságon kívül más állampolgársággal nem rendelkező 16 éven felüliek 2006-ban, $N_{\text{magyar}} = 10\,870$, $N_{\text{osztrák}} = 11\,346$.

F1. táblázat

Nemek szerinti megoszlás

Nem	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
Férfi	46,3	48,0
Nő	53,7	52,0
Összesen	100,0	100,0

F2. táblázat

Korcsoportok szerinti megoszlás

Korcsoport	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
17–20 éves	6,7	5,4
21–25 éves	8,7	7,7
26–30 éves	9,6	6,7
31–35 éves	8,4	8,2
36–40 éves	8,2	9,1
41–45 éves	7,2	10,0
46–50 éves	8,4	9,6
51–55 éves	10,1	8,0
56–60 éves	8,0	7,4
61–65 éves	6,1	6,9
66–70 éves	5,8	6,7
71–75 éves	5,1	4,9
76–80 éves	4,1	4,3
80 évesnél idősebb	3,7	5,0
Összesen	100,0	100,0

F3. táblázat

Gazdasági aktivitás szerinti megoszlás

Gazdasági aktivitás	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
Alkalmazott	40,6	45,9
Vállalkozó	4,6	6,1
Munkanélküli (ideértve a közhasznú foglalkoztatottakat is)	5,0	3,9
Tanuló	9,2	5,7
Nyugdíjas (öregségi vagy özvegyi)	25,5	28,3
Gyermekét gondozza	3,4	1,5
Háztartásbeli	1,2	7,4
Rokkantnyugdíjas, egyéb inaktív	10,5	1,1
Összesen	100,0	100,0

F4. táblázat

Iskolai végzettség szerinti megoszlás

	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
Általános iskola	29,1	25,4
Szakma, érettségi nélkül	25,7	49,1
Érettségi	29,5	16,9
Felsőfokú	15,8	8,6
Összesen	100,0	100,0

F5. táblázat

Szubjektív egészségi állapot megoszlása

	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
Nagyon rossz	4,2	1,5
Rossz	16,4	6,4
Közepes	31,0	20,2
Jó	35,1	35,6
Nagyon jó	13,3	36,3
Összesen	100,0	100,0

F6. táblázat

Mekkora terhet jelent a lakásrezezi és lakáshitel fizetése?

Válasz	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
Nagy megterhelés	23,8	10,7
Közepes megterhelés	62,4	62,8
Nem jelent megterhelést	13,8	26,6
Összesen	100,0	100,0

F7. táblázat

Hogyan tud megélni az önök háztartása?

Válasz	Magyarország	Ausztria
	(százalék)	
Nagy nehézségek árán	14,5	2,1
Nehézségek árán	21,0	4,5
Kisebb nehézségek árán	45,9	25,8
Viszonylag könnyen	15,5	37,4
Könnyen	2,8	24,5
Nagyon könnyen	0,4	5,7
Összesen	100,0	100,0

F8. táblázat

Egyetért-e azzal, hogy az államnak korlátoznia kellene a gazdagok jövedelmét?

Válasz	Magyarország (százalék)
Alapvetően nem ért egyet	9,2
Inkább nem ért egyet	10,9
Inkább egyetért	21,2
Alapvetően egyetért	58,7
Összesen	100,0

F9. táblázat

A modellben felhasznált további jellemzők előfordulási gyakorisága (százalék)

	Magyarország	Ausztria
Van házas- vagy élettársa	57,5	58,6
Gyereket egyedül nevelő szülő ^a	3,0	2,4
Van munkanélküli családtagja (ő maga nem munkanélküli)	7,2	3,8
Van autó a háztartásban	56,0	83,9
Rossz minőségű lakásban él (nedves vagy sötét vagy zajos vagy környéke szennyezett)	40,0	28,8
Nincs fürdőszoba a lakásban	4,0	3,4
Nem magánszemélytől bérelt bérlakásban él	3,5	17,8
Nincs olyan személy, akinek számíthat a segítségére, vagy nincs barátja, vagy nincs rokona	15,9	7,7
Naponta találkozik a rokonaival vagy barátaival	34,3	19,5
Hetente találkozik a rokonaival vagy barátaival	35,6	52,7
Volt hitel-visszafizetési vagy rezsikésedelem az elmúlt 12 hónapban	14,2	2,4
Nem engedhetnek meg maguknak minden másnap húst (vagy azzal egyenértékű vegetáriánus ételt)	27,5	8,4
Nem engedhetnek meg maguknak évi egy hét nyaralást (amiért fizetni kell)	64,9	22,6
Nem engedhetik meg maguknak, hogy rendszeresen új ruhát vegyenek	63,7	4,2
Váratlan kiadást nem tud kifizetni ^b	50,1	22,3
Havi vendégfogadást nem engedhetnek meg maguknak	63,0	9,6
Legalább havonta végez önkéntes munkát	4,1	

^a Nincs más felnőtt a háztartásban, a legfiatalabb gyerek 25 éven aluli.^b Magyarország: 40 ezer forint, Ausztria: 800 euró.

F.10. táblázat

A szubjektív jóllétet befolyásoló tényezők, 2006

Az élettel való elégedettség rendezett logit becslése során becsült együtthatók

	1. modell			2. modell			3. modell		
	magyar	osztrák	együtt	magyar	osztrák	együtt	magyar	osztrák	együtt
Az ekvivalens jövedelem logaritmusa	0,70***	0,53***	0,63***	0,65***	0,43***	0,55***	0,18**	0,23***	0,22***
A lakás területe (10 m ² -ben)	0,00	0,03***	0,02***	0,00	0,03***	0,01**	0,00	0,03***	0,01**
Van autó a háztartásban	0,32***	0,42***	0,35***	0,29***	0,30***	0,30***	0,04	0,18**	0,10**
Rossz minőségű lakásban lakik	-0,30***	-0,57***	-0,40***	-0,20***	-0,43***	-0,27***	-0,08	-0,35***	-0,17***
Nincs a lakásban fürdőszoba	-0,17	-0,40***	-0,25***	-0,18	-0,44***	-0,25***	-0,11	-0,27*	-0,17*
Nem magántulajdonú bérlakásban él	-0,28**	0,11	0,00	-0,27**	0,09	0,00	-0,19	0,15**	0,04
Nő	0,04	0,25***	0,12***	0,08**	0,22***	0,14***	0,10***	0,22***	0,16***
Kor (évtizedben)	-0,58***	-0,54***	-0,55***	-0,40***	-0,39***	-0,34***	-0,35***	-0,27***	-0,25***
Kor négyzete	0,05***	0,04***	0,05***	0,05***	0,05***	0,05***	0,05***	0,03***	0,03***
Házas- vagy élettársával együtt él	0,30***	0,58***	0,41***	0,34***	0,61***	0,45***	0,24***	0,56***	0,37***
Gyermekét egyedül nevelő szülő	-0,23*	-0,05	-0,17*	-0,23*	-0,12	-0,18*	-0,16	0,01	-0,07
Gazdasági aktivitás (referenciacsoport: alkalmazott)									
Vállalkozó	0,34***	-0,10	0,13	0,37***	-0,09	0,16*	0,09	-0,10	-0,02
Munkanélküli, közfoglalkoztatott	-0,73***	-1,36***	-0,98***	-0,69***	-1,23***	-0,90***	-0,49***	-0,99***	-0,66***
Tanuló	0,91***	0,58***	0,83***	0,92***	0,51***	0,80***	0,93***	0,46***	0,80***
Nyugdíjas (öregségi, özvegyi)	0,13	-0,09	0,06	0,23**	0,02	0,17***	0,13	0,02	0,14**
Gyermekét gondozza	0,49***	0,09	0,32***	0,43***	-0,01	0,23**	0,34***	0,05	0,21**
Háztartásbeli	-0,15	0,12	0,17**	-0,07	0,11	0,18**	-0,09	0,13	0,17**
Rokkant, egyéb inaktív	-0,50***	-0,70***	-0,59***	0,04	0,08	0,03	0,02	0,25	0,04
Munkanélküli családtagja	-0,20**	-0,19	-0,23***	-0,25**	-0,10	-0,25***	0,02	0,03	-0,01

Az F10. táblázat folytatása

	1. modell			2. modell			3. modell		
	magyar	osztrák	együtt	magyar	osztrák	együtt	magyar	osztrák	együtt
Iskolai végzettség (referenciacsoport: általános iskola)									
Szakmunkás	0,02	0,35***	0,15***	-0,04	0,23***	0,07	-0,05	0,14**	0,02
Érettségi	0,23***	0,73***	0,37***	0,13**	0,46***	0,21***	-0,01	0,29***	0,04
Felsőfok	0,83***	0,79***	0,84***	0,65***	0,48***	0,61***	0,42***	0,29***	0,37***
Egészségi állapot (referenciacsoport: nagyon rossz)									
Rossz				0,77***	1,12***	0,74***	0,64***	1,16***	0,63***
Közepes				1,44***	2,36***	1,51***	1,17***	2,28***	1,26***
Jó				1,92***	3,11***	2,10***	1,55***	2,89***	1,73***
Nagyon jó				2,63***	4,07***	3,03***	2,19***	3,76***	2,57***
Nem számíthat senki segítségére				-	-	-	-0,23***	-0,34***	-0,21***
Napi személyes társas kapcsolat				-	-	-	0,09	0,54***	0,25***
Heti személyes társas kapcsolat				-	-	-	0,00	0,24***	0,11***
Fizetési késedelembe esett				-	-	-	-0,06	-0,46**	-0,14*
Lakásrezi terhe				-	-	-	-0,13**	-0,07	-0,11***
Hogyan tud megélni a háztartás				-	-	-	0,49***	0,29***	0,39***
Nem engedhetnek meg maguknak				-	-	-	-0,27***	0,01	-0,22***
... minden hónap főétkezést				-	-	-	-0,27***	0,05	-0,14**
... évi egy hét nyaralást				-	-	-	-0,19***	-0,02	-0,19***
... új ruhákat				-	-	-	0,02	-0,42***	-0,09
... havi vendégfogadást				-	-	-	-0,14**	-0,27***	-0,21***
... váratlan kiadást				-	-	-	-	-	-1,58***
Magyar	-	-	-2,01***	-	-	-	-	-	-
Magyar változó marginális hatása	-	-	-0,88	-	-	-	-	-	-0,62
Pseudo R ²	0,069	0,082	0,187	0,089	0,140	0,069	0,126	0,164	0,241

Megjegyzés: a főszöveg 2. táblázatában bemutatott marginális hatásokhoz tartozó együttműködések, lásd az ottani jegyzetet.